

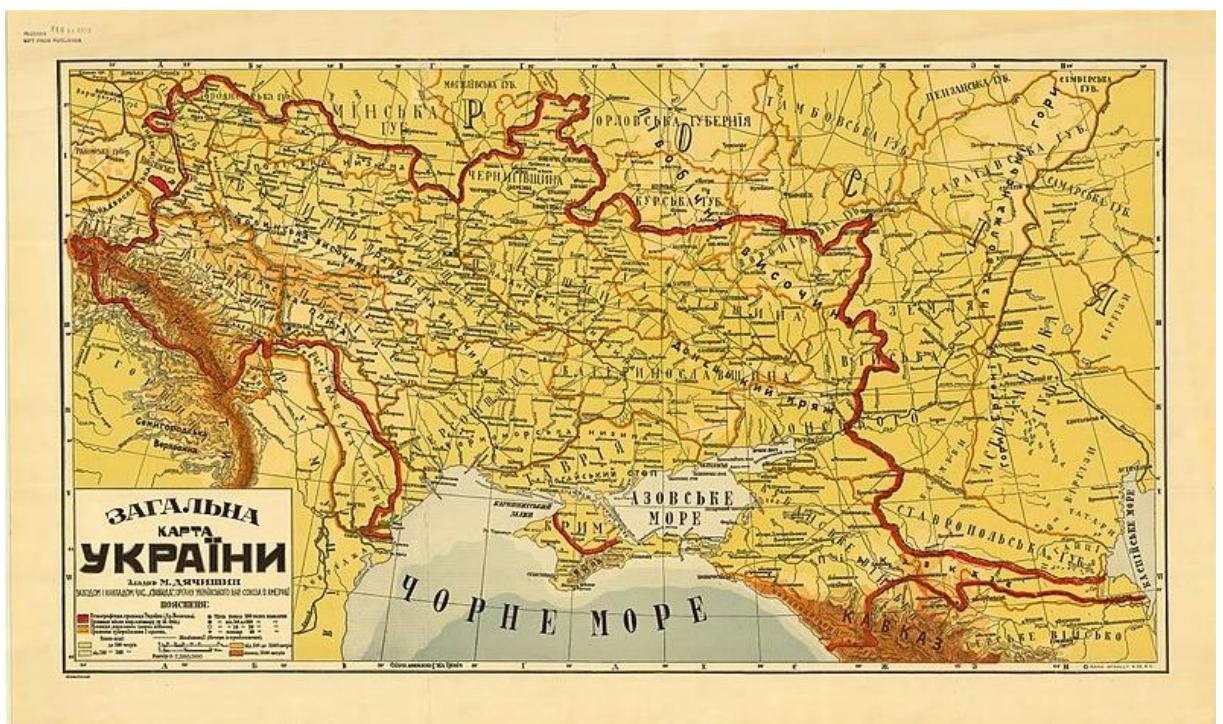

Відокремлений структурний підрозділ
«ЕКОНОМІКО-ПРАВНИЧИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

Максим Носик

Методичні рекомендації
для підготовки до НМТ з історії України:
робота з картографічним матеріалом

Запоріжжя, 2025

УДК: 377.3.016:[94(477):912.43](076.5)

Н 842

Схвалено цикловою комісією суспільних дисциплін та права для використання в Економіко-правничому коледжі. Протокол № 5 від 28 січня 2025 року

Затверджено методичною радою Економіко-правничого коледжу. Протокол №5 від 28 січня 2025 року

Автор-упорядник: Носик Максим Олександрович – голова циклової комісії суспільних дисциплін та права, викладач історії України ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету», кандидат історичних наук, викладач вищої категорії, викладач-методист

Рецензент: Савченко Ірина Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри давньої і нової історії України та методики навчання історії Запорізького національного університету

Носик М. О.

Методичні рекомендації для підготовки до НМТ з історії України: робота з картографічним матеріалом / М. О. Носик. – Запоріжжя: ЗНУ, 2025. – 80 с.

Методичні рекомендації відповідно до чинної програми ЗНО з історії України (наказ МОН України №696 від 26.06.2018 р.) для 11-річної школи (з врахуванням інтегрованої програми вивчення історії України у коледжі для освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого бакалавра).

Посібник призначений для підготовки здобувачів освіти до успішної здачі Національного мультипредметного тестування – 2025 з історії України. Видання містить детальний розбір прийомів роботи з історичними картами, які є невід’ємною частиною завдань НМТ. Автор пропонує теоретичний матеріал, практичні завдання, а також аналіз типових завдань попередніх років, проведений за допомогою III Google Gemini. Посібник стане у нагоді здобувачам фахової передвищої освіти, які бажають систематизувати знання з історії України та покращити свої результати з НМТ, а також зацікавить викладачів історії та всіх осіб, котрі цікавляться питаннями осягнення вітчизняної історії.

Призначений для здобувачів освіти I-II курсів ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету» освітньо-кваліфікаційного рівня молодший бакалавр спеціальностей:

- 012 Дошкільна освіта
- 013 Початкова освіта
- 017 Фізична культура і спорт
- 061 Журналістика
- 081 Право
- 071 Облік і оподаткування
- 072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
- 073 Менеджмент
- 121 Інженерія програмного забезпечення
- 231 Соціальна робота
- 231 Соціальна педагогіка
- 231 Соціальна адвокція
- 242 Туризм і рекреація

ЗМІСТ

Передмова	4
<i>Розділ 1. Історична карта як джерело інформації</i>	6
1.1. Різновиди історичних карт	6
1.2. Елементи історичних карт	14
1.3. Методи роботи з історичними картами	17
1.4. Роль та місце історичної карти у вивченні історичних процесів	18
<i>Розділ 2. Особливості роботи з історичними картами</i>	20
2.1. Визначення географічних об'єктів на історичних картах	20
2.2. Визначення хронологічних меж за історичними картами	23
2.3. Причинно-наслідкові зв'язки на історичних картах	25
2.4. Рівнево-моніторингова класифікація історичних карт	26
2.5. Робота з історичними контурними картами	28
<i>Розділ 3. Закономірності роботи з історичними картами: з досвіду попередніх сесій ЗНО та НМТ з історії України</i>	31
3.1. Карти давньої та середньовічної історії України	31
3.2. Карти історії польсько-литовської та козацької доби історії України	32
3.3. Карти історії України модерної доби	34
3.4. Карти новітньої історії України	35
<i>Розділ 4. Практичні завдання з опрацювання історичних карт</i>	38
4.1. Інструкція з проходження картографічного тестування з історії України	38
4.2. Практичні роботи з історичними картами найдавнішої доби України та доби Русі-України	39
4.3. Практичні роботи з історичними картами польсько-литовської та козацької доби історії України	50
4.4. Практичні роботи з історичними картами України ХІХ — ХХІ ст.	64
Відповіді до завдань для самоперевірки	78
Список джерел та літератури	80

ПЕРЕДМОВА

Шановний здобувач освіти! Ви стоїте на порозі складання Вами Національного мультипредметного тестування (далі – НМТ) з історії України. Для успішної здачі НМТ з історії України необхідно не лише знати історичні факти, а й вміти аналізувати різні джерела інформації, зокрема історичні карти. Головне покликання даного навчально-методичне видання саме в цьому і полягає.

Актуальність. Навчальний посібник «Готуємось до НМТ: Методичні матеріали з історії України для студентів II курсу всіх спеціальностей: робота з картографічним матеріалом» укладено на основі чинної програми ЗНО з історії України (наказ МОН України №696 від 26.06.2018 р.)¹ для 11-річної школи (з врахуванням інтегрованої програми вивчення історії України у коледжі для освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого бакалавра). Саме тому ми пропонуємо Вам цей посібник, який допоможе вам освоїти методи роботи з історичними картами та ефективно підготуватися до виконання завдань з НМТ-2025 з історії України.

Історія – це не просто сукупність дат, подій та діячів. *Історична карта* – це різновид карт, своєрідний «знімок» минулого, який дозволяє уявити, як виглядала територія України на різних етапах свого історичного минулого, а також географічно локалізувати різноманітні суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні процеси і явища, що відбувалися на українських теренах (й відзначені на карті за допомогою умовних позначок та сигналів). Тобто, історичні карти дозволяють перетворити абстрактне історичне минуле України на наочний *історичний простір*².

Картографія в історії має глибокі корені. Ще з давніх часів люди створювали карти для орієнтації на місцевості, зображення торговельних шляхів, відображення політичних кордонів. В Україні картографія також має давню історію. Українські картографи зробили вагомий внесок у розвиток цієї науки.

Вміння читати і аналізувати карти – це необхідна навичка для будь-кого, хто цікавиться історією, тим більше для тих, хто планує ефективно підготуватися до складання НМТ-2025 з історії України. Тим самим у здобувача освіти виникає активна потреба у якомога глибиннішому осягненні *просторово-історичної компетентності*, яка є частиною загальноісторичної предметної компетенції та передбачає уміння учнів орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля, а саме: 1) співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами; 2) користуючись картою, пояснювати причини і

¹ Програма зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання з історії України, здобутих на основі повної загальної середньої освіти. URL: <https://testportal.gov.ua/progist/>

² Під історичним простором розуміють сукупність як природно-географічних умов так і результатів діяльності людини (наприклад, господарство, побут, суспільство, культура тощо) на певній території і в певний історичний час.

наслідки історичних подій, процесів вітчизняної і всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища; 3) характеризувати, спираючись на карту, історичний процес та його регіональні особливості; 4) вміння розв'язувати проблемні задачі, використовуючи карту як джерело історичної інформації.³

Мета посібника. Ви дізнаєтесь про різновиди історичних карт, їх елементи, методи роботи з ними та роль у вивченні історичних процесів. Завдяки цьому Ви зможете закріпити отримані знання, виконавши різноманітні завдання, які відповідають формату НМТ з історії України. До того ж Ви ознайомитеся з типовими завданнями, які зустрічались на ЗНО та НМТ з історії України минулих сесій, та дізнаєтесь про найбільш поширені помилки.

Техніка роботи з посібником. Рекомендуємо Вам уважно вивчити теоретичний матеріал, а потім перейти до виконання практичних завдань. Порівняйте свої відповіді з наведеними в кінці посібника. Якщо у вас виникнуть труднощі, зверніться за допомогою до викладача.

ВВ! Картографічну та ілюстративні матеріали взято з загальнодоступних навчальних та навчально-тренінгових баз даних та історичних атласів (див. Список використаних джерел).

Фрагмент атласу Урбано Монте (1587)

³ Мороз П.В. Історична предметна компетентність учнів старшої школи: визначення та складники. Реалізація компетентісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2019 р.), м. Київ. Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 211–214. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719398/>

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНА КАРТА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ

1.1. Різновиди історичних карт

Історична карта (мапа) – образно-знакове зображення суспільних явищ, що відбувалися на певній території у певний момент часу чи часовий проміжок у минулому. Вона є одним із найважливіших джерел інформації для історика, оскільки дозволяє візуалізувати історичні процеси, виявити закономірності розвитку суспільства та встановити причинно-наслідкові зв'язки між різними подіями.

На історичних мапах умовними знаками показано явища, процеси, події, суб'єкти історичного процесу, їх розташування, характеристика та структура, а також причинно-наслідкові зв'язки.

Історичні карти створюються на географічній основі і є математично визначеним, зменшеним, узагальненим образно-знаковим зображенням історичних подій, явищ, процесів чи періодів. Зображення демонструються на площині у певному масштабі з урахуванням просторового розташування об'єктів. Карти в умовній формі показують розміщення, стан, сполучення і зв'язки історичних подій і явищ, що відбираються і характеризуються відповідно до призначення даної карти (див. Схему 1).

Схема 1. Різновиди карт

Історичні карти можна класифікувати за різними ознаками:

1. За масштабом:

1.1. Великомасштабні карти – детально зображують невелику територію. Ці карти дозволяють детально розглянути невелику територію. Наприклад, карта історичного центру міста може показати розташування вулиць, будинків, церков та інших об'єктів у певний історичний період.

1.2. Середньомасштабні карти – надають більш загальне уявлення про більшу територію. Ці карти надають більш загальне уявлення про більшу територію. Наприклад, карта князівства Київської Русі може показати кордони держави, великі міста та торговельні шляхи.

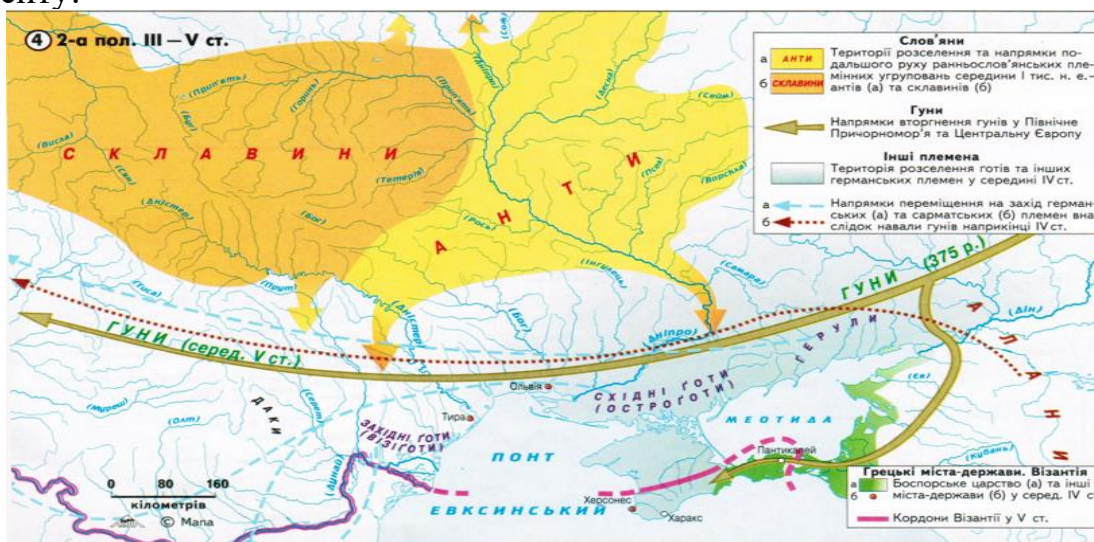
1.3. Дрібномасштабні карти – зображують великі території, але з меншою деталізацією. Ці карти зображують великі території, але з меншою деталізацією. Наприклад, карта Римської імперії може показати розширення імперії в різні періоди.

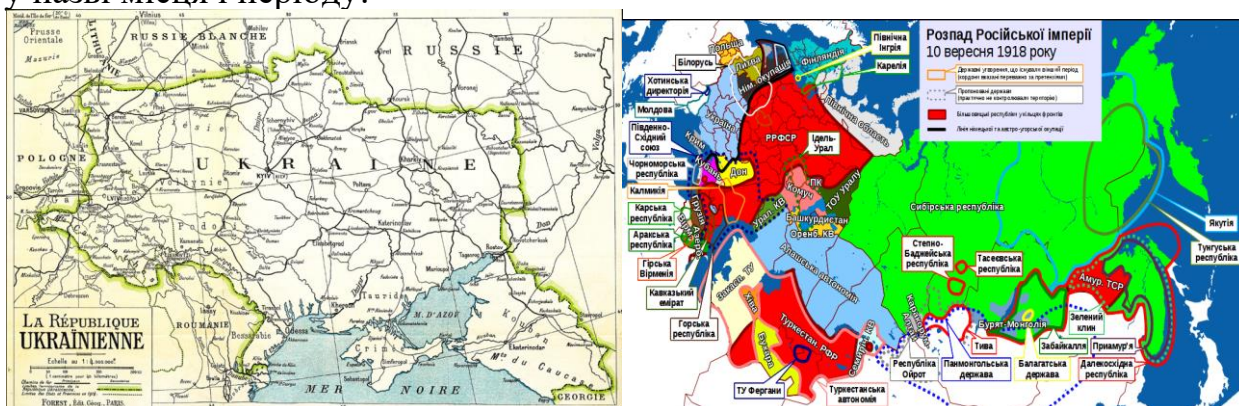
2. За охопленням території: світові, материкові, карти держав.
 Світові карти – зображають всю земну кулю або значну її частину.
 Материкові карти – покривають територію одного або кількох материків.
 Карти держав – відображають територію окремої держави.

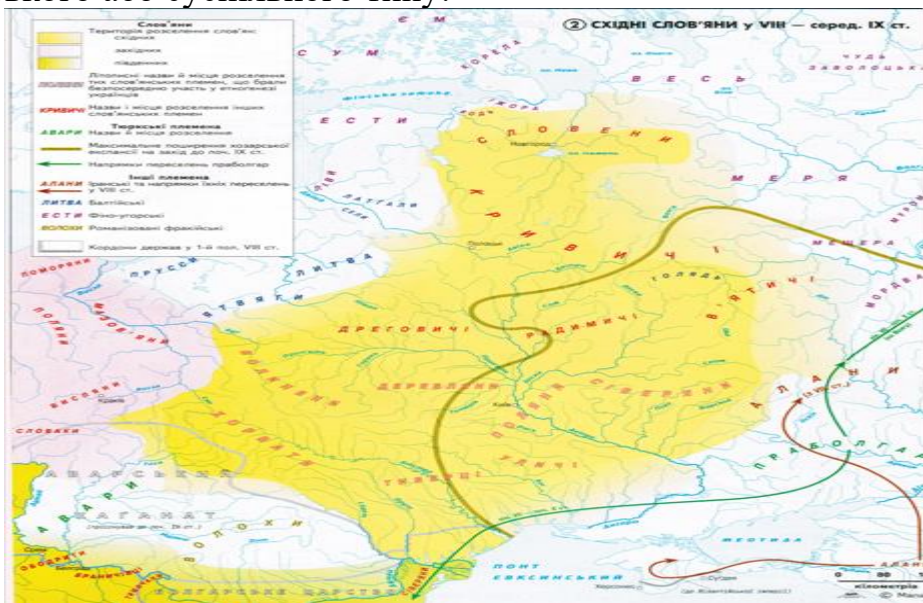
3. За навчальною метою:
 3.1. Розвиваючі – утворюють певний історичний образ динамічним способом, а оглядові розвиваючі – вказують події, явища у межах певного історичного моменту.

- 3.2. Узагальнюючі – відбивають всі основні події і явища у межах визначених у назві місця і періоду.

3.3. Проблемні – присвячені тільки одному питанню політичного, господарського або суспільного типу.

4. За часом створення:

4.1. Сучасні карти історичного змісту – створені на основі історичних джерел, але за сучасними картографічними правилами.

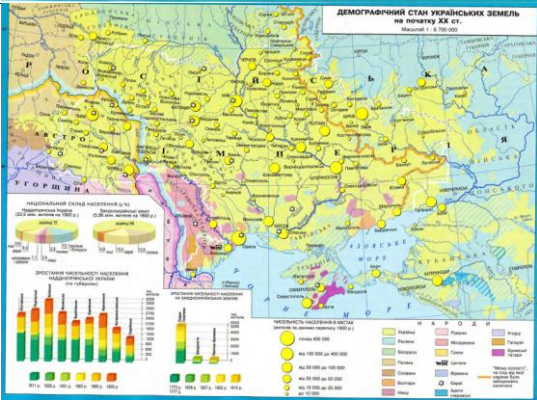

4.2. Історичні (давні) карти (створені в той час, який вони відображають).

5. За змістом карти розрізняються в залежності від приналежності картографу до однієї з двох шкіл: змістовно-картографічної чи тематико-картографічної (див. Табл. 1 та Табл. 2)

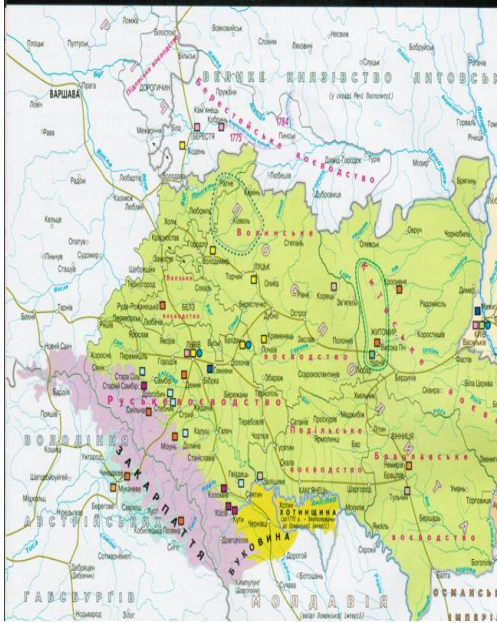

Таблиця 1. Змістовно-картографічний підхід⁴

Тип карти	опис змісту карти	приклад карти
Політичні карти	відображають кордони держав, адміністративний поділ, місця важливих політичних подій	
Економічні карти	дemonstrують розвиток господарства, розташування промислових підприємств, торгових шляхів, сільськогосподарських угідь	
Соціальні карти	відображають розселення населення, етнічний склад, рівень урбанізації	
Військові карти	зображають місця битв, напрямки військових походів, розташування фортець	

⁴ Mizgalski J. Mapa historyczna. — Częstochowa: Wyższa szkoła pedagogiczna, 2003. — 240 s.

<p>Культурні карти</p>	<p>демонструють поширення релігій, мов, культурних традицій</p>	
------------------------	---	--

Таблиця 2. Тематично-картографічний підхід⁵

Тип карти	опис змісту карти	приклад карти
<p>Галузеві карти</p>	<p>карти вузької тематики</p> 	<p>приклад карти</p>
<p>Загальні карти</p>	<p>карти, що дають повну характеристику образу</p>	

⁵ Сінкевич І.Ю. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія» / І.Ю. Сінкевич, О.М. Полтавець // *Історичний архів*. – 2008. - Вип. 2. – С. 180-186.

<p>Аналітичні карти</p>	<p>карти, які розкривають певний аспект або властивості образів (процесів) у відриві від цілості, без відображення зв'язків та взаємозв'язків з іншими аспектами цих образів</p>	
<p>Синтетичні карти (картосхеми)</p>	<p>карти дають цілісну характеристику образам (процесам), при утворенні яких виділяються складові конкретного образу та існуючі між ними зв'язки. Спрощені карти, на яких немає картографічної сітки (системи меридіанів і паралелей). Дають загальне уявлення про зображуване явище</p>	
<p>Карті-карикатури</p>	<p>різновид політичної карикатури, виконаний у формі карти. Вона використовує географічні елементи для сатиричного зображення політичних подій, суспільних явищ або окремих особистостей. На відміну від звичайних карт, які відображають реальний стан речей, карті-карикатури перебільшують, викривлюють або пародіюють географічні факти для досягнення комічного ефекту та висловлення критичного ставлення до зображуваного явища</p>	
<p>Комплексні карти</p>	<p>карти, які рівнозначно показують кілька видів образів чи кілька взаємопов'язаних образів, або окремо при застосуванні індивідуальних показників</p>	

<p>Історичний атлас</p>	<p>це збірка карт, що дозволяє простежити динаміку історичних процесів.</p>	
<p>Карта-план</p>	<p>це карта-план місцевості, що є спеціалізованою та вимагає значно більшої деталізації, ніж традиційні історичні карти й зображують рельєф місцевості, розташування військ, рух армій, укріплення тощо (саме це дозволяє, наприклад, реконструювати хід битви та зрозуміти військову тактику).</p>	

б. Історичний атлас (це збірник історичних карт, об'єднаних за певною тематикою або хронологічним періодом). На відміну від окремої карти, атлас дозволяє:

а) простежити динаміку історичних процесів (порівнюючи карти різних періодів, можна побачити, як змінювалися кордони держав, розвивалася економіка, мігрувало населення тощо);

б) отримати більш повну картину про певну історичну епоху або подію);

в) використовувати різноманітні картографічні проєкції для більш точного зображення територій.⁶

⁶ Чирков О. Історичний атлас України — якісно новий рівень українознавчої історичної картографії / О. Чирков. URL: <https://web.archive.org/web/20141012232101/http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=2624>

Хоча історичний атлас не є окремим видом карти, його можна розглядати як додатковий ресурс для вивчення історії.

Кожен вид історичної карти має свої особливості та містить різну інформацію!!! Наприклад, політична карта дозволяє простежити зміну кордонів держав, економічна – виявити центри промисловості та сільського господарства, а соціальна – проаналізувати етнічний (чи, наприклад, конфесійний) склад населення.

Важливо пам'ятати (NB!): історичні карти є динамічними, тобто вони змінюються з часом, відображаючи зміни в політичній, економічній та соціальній сферах. При роботі з історичними картами необхідно враховувати їхні особливості та обмеження, такі як точність, умовні позначення, зміна масштабів.

Ключові терміни: історична карта, класифікація карт, політична карта, економічна карта, соціальна карта, військова карта, культурна карта, масштаб карти.

Запитання для самоперевірки:

1. Які основні види історичних карт ви знаєте?
2. Чим відрізняються історична карта від історичного атласу?
3. Яку інформацію можна отримати завдяки історичним картам?
4. Чим відрізняються історичні карти від географічних?
5. Чи може картосхема бути джерелом історичної інформації?

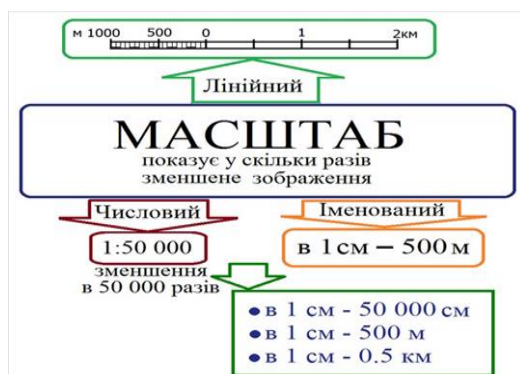
1.2. Елементи історичних карт

Історичні карти є важливим інструментом для вивчення історії. Вони можуть допомогти нам зрозуміти, як змінювався світ з часом, і до якої міри різноманітні події та процеси впливали на розвиток людства на певній території.

Історичні карти можуть бути різними за формою та змістом. Деякі карти можуть бути дуже детальними, а інші можуть бути більш загальними. Деякі карти можуть бути чорно-білими, а інші – кольоровими. Проте всі історичні карти мають кілька спільних елементів.

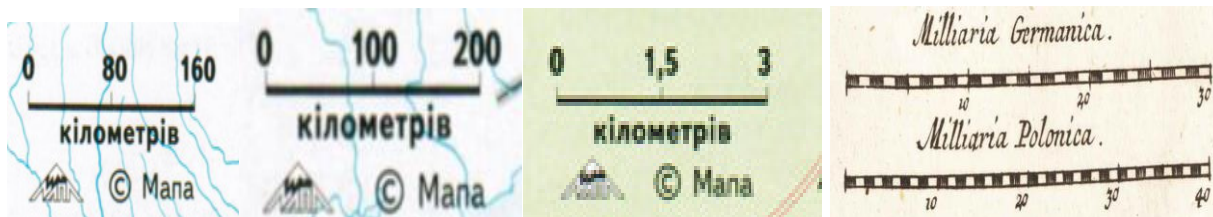
До таких елементів історичної карти належать:

1. Масштаб карти – показує, як відстань на карті співвідноситься з відстанню на землі.

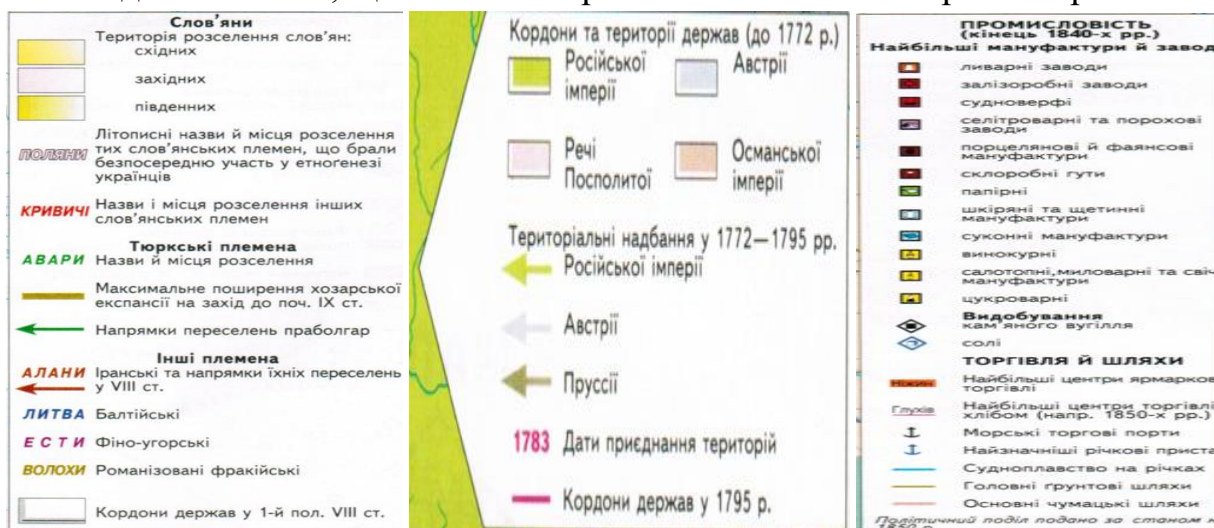

Числовий масштаб	Точність масштабу, м	Числовий масштаб	Точність масштабу, м
1:200	0,02	1:10 000	1,0
1:500	0,05	1:25 000	2,5
1:1000	0,1	1:50 000	5,0
1:2000	0,2	1:100 000	10,0
1:5000	0,5	1:200 000	20,0

Приклади:

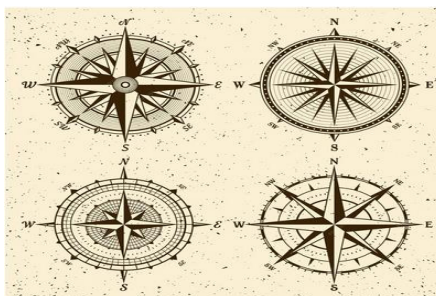
2. Легенда – пояснює, що означають різні символи та кольори на карті.

3. Компас – показує, в якому напрямку знаходиться північ.

NB! На відміну від сучасних карт, де напрямки зазвичай вказані стрілками, на старих картах часто використовувалися інші символи, в тому числі і компаси. Їхній вигляд та розташування могли відрізнитися залежно від картографів, країни та періоду.

– Роза вітрів – найчастіше зустрічається на старих морських картах. Це малюнок, що зображає вісім або шістнадцять вітрів, які розходяться від центральної точки.

– Лінійний компас – це лінія, яка проходить через центр карти і вказує напрямком на північ.

– Декоративний компас – іноді компас міг бути зображений у вигляді декоративного елемента, такого як компас у формі квітки або зірки.

4. Дата на карті – показує, коли вона була створена.

5. Джерело карти – показує, хто створив карту (хто є її автором).

Крім того, історичні карти можуть також містити додаткову інформацію, таку як:

- 1) назви місць – на карті можуть допомогти нам зрозуміти, де відбувалися різні події;
- 2) дати подій – на карті можуть допомогти нам зрозуміти, коли відбувалися різні події;
- 3) опис подій – на карті може допомогти нам зрозуміти, що відбувалося під час різних подій.

Історичні карти можуть бути дуже корисними для вивчення історії, оскільки вони можуть допомогти нам зрозуміти, як змінювався світ з часом, і як різні події та процеси впливали на розвиток людства.

Поради щодо використання історичних карт:

– по-перше, виберіть карту, яка відповідає вашим потребам;

- по-друге, вивчіть легенду карти (це допоможе вам зрозуміти, що означають різні символи та кольори на карті);
- по-третє, використовуйте карту разом з іншими джерелами інформації (історичні карти можуть бути корисними для вивчення історії, але вони не є єдиним джерелом інформації; ознайомлюйтеся передовсім зі змістом історичних підручників, монографій, статей та наукових веб-сайтів);
- по-четверте, будьте критичні до інформаційного змісту історичної карти (не всі історичні карти є точними, а зміст карти бажано перевірити іншими джерелами історичної інформації та порівняти з іншими історичними картами).

Використовуючи історичні карти, ви можете краще зрозуміти історію. Вони можуть допомогти вам зрозуміти, як змінювалися територіальні межі України, і як саме події та процеси сприяли цьому та формуванню української нації.

1.3. Методи роботи з історичними картами

Історичні карти є незамінним інструментом для вивчення минулого людської цивілізації. Вони допомагають особі, котра цікавиться історією, візуалізувати історичні процеси, зрозуміти причини та наслідки подій, а також порівняти різні періоди розвитку людства. Однак, щоб отримати максимальну користь від роботи з історичними картами, необхідно знати певні методи та прийоми роботи з ними.

До таких методів роботи з картографічними матеріалами та рекомендацій до цього належать:

- по-перше, **аналіз легенди** (уважно вивчіть легенду карти; зверніть увагу на умовні позначення, які використовуються для позначення різних географічних об'єктів, міст, доріг, кордонів тощо; з'ясуйте, які історичні періоди відображені на карті; зрозумійте, які саме аспекти історичного процесу карта ілюструє);
- по-друге, **визначення масштабу** (зверніть увагу на масштаб карти, щоб правильно оцінювати відстані між об'єктами, оскільки розуміння масштабу допоможе вам уявити реальні розміри територій та відстані між ними);
- по-третє, **визначення хронологічних рамок** (з'ясуйте, який період часу охоплює карта та порівняйте цю карту з іншими картами, щоб простежити зміни в часі);
- по-четверте, **аналіз географічного розташування** (визначте, яка територія зображена на карті та з'ясуйте, які природні умови впливали на історичні процеси в цьому регіоні);
- по-п'яте, **виявлення причинно-наслідкових зв'язків** (аналізуючи карту, спробуйте встановити причинно-наслідкові зв'язки між географічним розташуванням, природними умовами та історичними подіями (наприклад,

чому саме в цьому місці виникло місто? які фактори вплинули на зміну кордонів держави?));

– по-шосте, **порівняння карт** (порівняйте кілька карт, які відображають різні періоди часу або різні аспекти одного і того ж періоду, що повинно допомогти вам виявити зміни, що відбувалися з часом, і зрозуміти тенденції розвитку);

– по-сьоме, **створення власних карт** (спробуйте створити власну карту на основі вивченого матеріалу, що допоможе вам закріпити знання і глибше зрозуміти історичний процес (наприклад, за допомогою контурної карти чи програми Age of civilization II / Age of history II)).

Таким чином, можна підсумувати, що робота з історичними картами є важливим навиком для кожного, хто цікавиться історією. Вона допомагає нам глибше розуміти минуле і будувати власне бачення історичних процесів. Слід запам'ятати при цьому, що *історична карта* – це не просто малюнок, а джерело інформації, яке потребує уважного аналізу та інтерпретації.

1.4. Роль та місце історичної карти у вивченні історичних процесів

Зважаючи на те, що *історична карта* – це не просто статичне зображення минулого, а потужний інструмент для дослідження та розуміння історичних процесів, слід розуміти, що вона допомагає нам візуалізувати зміни в часі, простежити розвиток цивілізацій, виявити закономірності та взаємозв'язки між різними подіями.

Історична карта відіграє одну з ключових ролей у вивченні історичного минулого історичною наукою, оскільки:

– по-перше, перетворює абстрактні історичні описи на наочні зображення, дозволяючи нам бачити, як змінювалися кордони держав, мігрували народи, розвивалися міста тощо;

– по-друге, сприяє виявленню причинно-наслідкових зв'язків (аналізуючи карту, ми можемо виявити, як географічні фактори впливали на історичні події, наприклад, як річки впливали на розвиток міст або як гірські хребти служили природними бар'єрами);

– по-третє, дозволяє провести ретроспективно-порівняльний аналіз (порівнюючи карти різних епох, ми можемо простежити динаміку історичного розвитку, виявити періоди стабільності та змін);

– по-четверте, висвітлює (сприяє дослідженню) культурних взаємодій та етнокультурних трендів / «тенденцій часу» (історична карта допомагає нам зрозуміти, як відбувався культурний обмін між різними народами, які торговельні шляхи існували);

– по-п'яте, сприяє вивченню військової історії (військові карти дозволяють проаналізувати стратегічні рішення полководців, хід битв та їхні наслідки);

– по-шосте, поглиблює дослідження соціальних та економічних процесів (соціально-економічні карти відображають розподіл населення, рівень розвитку промисловості, сільського господарства та інших галузей економіки).

Не менш важливим є й місце історичної карти у вивченні історії, тому що вона є невід'ємною частиною історичного дослідження й використовується на всіх етапах науково-дослідного процесу:

1. **На етапі збору інформації** (історичні карти слугують джерелом первинних даних про географічне розташування, розміри територій, шляхи міграцій тощо).
2. **На етапі аналізу даних** (за допомогою історичних карт дослідники можуть виявити закономірності, тенденції та виключення, які важко помітити при аналізі текстових джерел).
3. **На етапі синтезу знань** (історичні карти допомагають об'єднати різноманітну інформацію з різних джерел в єдину картину історичного процесу).
4. **На етапі популяризації знань** (історичні карти використовуються для створення навчальних посібників, атласів, виставок, що дозволяє широкому колу людей ознайомитися з історією).

Отже, історична карта є незамінним інструментом для істориків, етнографів, географів, археологів та інших дослідників. Вона дозволяє глибше зрозуміти минуле, виявити нові факти та інтерпретувати історичні події.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ІСТОРИЧНИМИ КАРТАМИ

2.1. Визначення географічних об'єктів на історичних картах

Робота з історичними картами вважається справжнім повноцінним науково-історичним дослідженням, першим кроком якого є вміння точно визначити географічні об'єкти, зображені на карті.

Визначення географічного положення об'єктів на історичних картах є дуже важливою, тому що:

- знаючи точне місцезнаходження подій, ми можемо краще зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки у контексті історичних подій;
- географічні особливості території (розуміти географічні фактори) часто впливали на хід історичних процесів;
- завжди є можливість порівняти історичні карти з сучасними географічними картами (при цьому порівнюючи старі та нові карти, ми можемо простежити зміни в географічному ландшафті).

Для якомога ефективнішого визначення географічних об'єктів на історичних картах, слід дотримуватися наступного алгоритму дій:

- по-перше, *вивчити легенду карти* (легенда карти – це ключ до розуміння умовних позначень, за допомогою якого можна визначити, якими символами позначені міста, річки, гори, ліси та інші об'єкти);
- по-друге, *проаналізувати масштаб* (масштаб карти показує, у скільки разів відстань на карті менша за відстань на місцевості, що допоможе вам оцінити розміри зображених об'єктів);
- по-третє, *використати додаткові джерела інформації* (з метою якомога точнішого визначення об'єкта, потрібно звернутися до інших історичних джерел, таких як літописи, хроніки, географічні описи тощо);
- по-четверте, *провести порівняння давніх карт з сучасними* (це може допомогти уточнити розташування деяких об'єктів минулого в реально-історичній ретроспективі);

При цьому слід враховувати ще й той аспект практичного користування історико-картографічними матеріалами, що особливістю історичних карт є факт їхнього ускладненої локалізації фактичного географічного перебування об'єктів, тому що:

- 1) відсутність єдиних стандартів (у минулому не існувало єдиних стандартів для зображення географічних об'єктів (міст, сел, річок, гір, лісів, доріг, кордонів держав, торговельних шляхи тощо) на картах, тому різні картографи могли використовувати різні символи);

- 2) зміни в географічних назвах (назви міст, річок та інших об'єктів могли змінюватися з часом);
- 3) неточність зображення (старі історичні карти могли містити помилки та неточності, наприклад, неправильну шкалу координат чи відсутність азимутальної проєкції).

У практико-орієнтованій площині, робота з історичними картами передбачає:

- картографічно-проєкційна робота (передбачає накладання / перенесення історико-географічної інформації (назви та кордони держав, провінцій, найбільші міста, найдовші річки, гірські хребти, торговельні шляхи та ін.) з історичної карти на контурну карту);
- порівняльно-картографічна робота (включає порівняння історичної карти з сучасною картою тієї ж території й відзначення наявних відмінностей);
- фізико-географічний аналіз (вказує на деталізоване визначення природно-кліматичних умови, зображених на історичній карті (у порівнянні з сучасною фізико-географічною картою) та впливу природного фактору на історичний процес у певному ареалі).

Проте всього вищенаведеного у сучасному динамічному світі історико-досліднику чи просто людині, котра цікавиться історичним минулим у розрізі науково-пошукових маніпуляцій з історичними картами, просто не достатньо. Саме тому просто необхідно користуватися *додатковими історико-картографічними інструментами* (Див. Схему 2 та Табл. 3, 4).

Схема 2. Додаткові історико-картографічні інструменти пізнання минулого

Таблиця 3. Додаткові інструменти історичного картографування

Параметри	Онлайн сервіси картографування (ОСК)	Географічні інформаційні системи (ГІС)
Переваги	надають зручні інструменти для перегляду, аналізу та порівняння карт	дозволяють створювати інтерактивні карти, на яких можна об'єднувати різні типи інформації (історичні дані, супутникові знімки, демографічну статистику тощо)
Візуалізація	багато історичних карт /програмних сервісів оцифровані та доступні в онлайн-режимі	дозволяють створювати різноманітні графіки, діаграми та карти, що полегшують розуміння складних історико-географічних даних
Інтерактивність	надають можливість збільшувати, зменшувати масштаб, переміщатися по карті.	надають змогу створювати карти, що складаються з кількох шарів, наприклад, карта рельєфу, карта доріг і карта розселення населення
Просторовий аналіз	дозволяють порівнювати карти різних періодів, вимірювати відстані, додавати свої позначки	дають можливість проводити різноманітні просторові аналізи, такі як визначення відстаней, площ, об'ємів, аналіз щільності населення тощо

В процесі осягнення історичного процесу за допомогою візуалізаційних матеріалів неабияку роль відіграє можливість картографічного накладання карт різних історичних епох одна на одну, а також історичних карт та різнотипних географічних.

Своєю чергою, це дозволяє проаналізувати, як розвиток урбанізаційних процесів пов'язаний з наявністю торгових шляхів або родовищ корисних копалин, так і створювати нові карти на основі існуючих даних, додаючи до них нову інформацію.

Таким чином, завдяки сучасним технологіям робота з історичними картами стала більш доступною та ефективною. Онлайн-сервіси та ГІС надають широкі можливості для дослідження історичних процесів та явищ. При цьому вміння точно визначати географічні об'єкти на історичних картах є ключовою навичкою для будь-кого, хто цікавиться історією. Цей навик допоможе вам глибше зрозуміти історичні процеси та повніше оцінити їхній вплив на розвиток людства.

Таблиця 4. Додаткові інструменти історичного картографування

Назва додаткового інструменту картографування	тип	інтернет-посилання	характеристика
Google Maps	ОСК	https://www.google.com/maps	надає можливість переглядати історичні карти деяких міст
Google Earth Pro	ОСК	https://www.google.com/intl/ru/earth/about/versions/	дозволяє накласти на сучасний інтерактивний глобус Землі Google накласти атлас світу Урбано Монте 1587 р.
David Rumsey Map Collection	ОСК	https://www.davidrumsey.com	містить велику колекцію історичних карт зі всього світу
OldMapsOnline	ОСК	https://www.oldmapsonline.org/en	спеціалізується на старих картах Європи
Wikimedia Commons	ОСК	https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Maps_of_the_world_showing_history	містить велику кількість вільних зображень історичних карт
GeaCron	ОСК	http://geacron.com/home-en	інтерактивна історична карта, що показує історію людства за 5000 років
Arcanum Maps – The Historical Map Portal	ОСК	https://maps.arcanum.com/en	користувацький сервіс для створення та редагування карт
MapChart	ОСК	https://historicalmapchart.net	ШІ допоможе вам створити необхідну тематичну карту певного історичного періоду
OpenHistoricalMap	ОСК	https://www.openhistoricalmap.org	дозволяє провести історико-ретроспективну візуалізацію зміни державних кордонів у світі
ArcGIS	ГІС	https://www.arcgis.com/apps/View/index.html?appid=8c4a510a053645c6818a524dad419ea9	Професійний програмний пакет для геоінформаційного та історико-географічного аналізу
QGIS	ГІС	https://plugins.qgis.org/plugins/HistoricalMap/	Безкоштовна програма з відкритим кодом
Age of civilization	gaming ГІС	https://www.lukaszjakowski.pl/	

2.2. Визначення хронологічних меж за історичними картами

Визначення хронологічних меж за історичними картами є важливою навичкою для будь-якого дослідника історії. Карти, як своєрідні зрізи часу, можуть розповісти нам багато про те, як змінювався світ, за допомогою:

- 1) датування подій (за допомогою карт можна визначити приблизний час, коли відбулася та чи інша подія);
- 2) порівняння різних періодів (порівнюючи карти різних епох, можна простежити динаміку історичних процесів);
- 3) виявлення тенденцій (аналіз хронологічних змін дозволяє виявити загальні тенденції розвитку територій).

Для того, щоб встановити чіткі хронологічні межі подій, зображених на історичній карті, необхідно:

- по-перше, детально знайомитися з легендою карти (легенда карти часто містить інформацію про час чи автора створення карти або про період, який вона відображає);
- подруге, проаналізувати стиль та техніку виконання (стиль малювання, використані матеріали, умовні позначення можуть вказати на приблизний час створення карти);
- по-третє, порівняти зміст карти з відомими вам історичними подіями (якщо на карті зображені якісь історичні події, то за датою цих подій можна приблизно визначити час створення карти);
- по-четверте, проаналізувати сам змісту історичної карти (зміст карти може вказувати на певний історичний період);
- по-п'яте, використовуйте перехресний порівняльно-історичний аналіз з іншими (додатковими) історичними джерелами (для уточнення хронологічних меж можна використовувати інші історичні джерела, такі як літописи, хроніки, археологічні артефакти, підручники, енциклопедичні довідники, монографії, наукові статті тощо).

При визначенні хронологічних меж подій, зображених на історичній карті, слід звернути увагу на наступну специфіку питання, що піднімається:

- карти можуть бути неточними (особливо це стосується давніх карт, які створювалися за допомогою ручних інструментів);
- карти можуть бути узагальненими (деякі карти можуть об'єднувати події, що відбувалися в різний час);
- карти можуть мати різні масштаби (масштаб карти впливає на детальність зображення і, відповідно, на точність визначення хронологічних меж).

NB! Для більш поглибленого науково-дослідного визначення хронологічних меж (чи віку) зображуваних на історичних картах подій, рекомендовано користуватися:

- 1) історико-картографічними онлайн-каталогами та базами даних ОСК та ГІС (див. Табл. 4), оскільки більшість бібліотек та архівів дають змогу знайти інформацію про історичні карти, в тому числі й дату створення;

2) спеціалізованим програмним забезпеченням для аналізу історико-картографічних зображень, що дозволяє визначати вік паперу, чорнила та інших матеріалів, з яких виготовлена карта:

2.1. **Adobe Photoshop** – хоча це універсальний графічний редактор, він має потужні інструменти для обробки зображень, включаючи фільтри для реставрації старих фотографій і документів;

2.2. **GIMP** – безкоштовний аналог Photoshop, який також має ряд корисних функцій для роботи зі старими документами;

2.3. **ImageJ** – спеціалізоване програмне забезпечення для аналізу біологічних зображень, але також може використовуватися для аналізу історичних документів;

2.4. **Affinity Photo** – професійний графічний редактор, що пропонує широкий спектр інструментів для ретушування та реставрації старих зображень за допомогою аналізу зображень високої роздільної здатності;

2.5. **Specular** – спеціалізоване програмне забезпечення для аналізу старих документів, яке дозволяє виявляти підробки, відновлювати пошкоджені ділянки зображення та проводити інші види аналізу;

2.6. **Autodesk AutoCAD** – використовується для створення точних цифрових копій історичних карт та планів.

Таким чином, визначення хронологічних меж зображуваних картографічним чином подій минулого за історичними картами вважається складним процесом, який вимагає уважності, аналітичних навичок та знання історичного контексту. Однак, цей навик є незамінним для будь-кого, хто хоче глибше зрозуміти минуле.

2.3. Причинно-наслідкові зв'язки на історичних картах

Розуміння причинно-наслідкових зв'язків є ключовим для глибокого пізнання історії. Історичні карти, як візуальні зображення минулого, можуть допомогти нам виявити ці зв'язки та краще зрозуміти, чому події відбувалися саме так, а не інакше.

Для виявлення причинно-наслідкових зв'язків на історичних картах, необхідно передовсім:

– по-перше, проаналізувати географічний фактор:

- ✓ рельєф (гори, річки, моря могли впливати на розвиток міст, торговельні шляхи, обороноздатність територій);
- ✓ клімат (погодно-кліматичні умови впливали на сільське господарство, заселеність територій, розвиток культури);
- ✓ природні ресурси (наявність корисних копалин, лісів, родючих земель визначала економічний розвиток регіонів);

- по-друге, виявити торговельні шляхи (аналізуючи торговельні шляхи, можна зрозуміти, як відбувався культурний обмін, поширювалися ідеї та технології, а великі торгові шляхи при цьому часто ставали центрами розвитку міст і держав);
- по-третє, порівняти карти різних історичних періодів (порівнюючи карти різних епох, можна простежити певні історичні закономірності: як змінювалися кордони держав, розвивалися міста, змінювалася щільність населення, що дозволяє виявити причини цих змін);
- по-четверте, виявити центри впливу (великі міста, релігійні центри, політичні столиці часто були центрами впливу, які визначали розвиток навколишніх територій);
- по-п'яте, проаналізувати військові дії (військові карти допомагають зрозуміти стратегічні рішення полководців, причини перемог і поразок).

За допомогою вищеперерахованих дій виникає можливість, користуючись історичними картами, висвітлити наступні причинно-наслідкові зв'язки:

- 1) розміщення міст (великі міста часто розташовувалися на торгових шляхах, біля річок або в місцях з багатими природними ресурсами);
- 2) розширення держав (експансія держав часто була пов'язана з прагненням до контролю над торговими шляхами, природними ресурсами / копалинами або сприятливими для сільського господарства землями);
- 3) розвиток міжнародних відносин (торговельні шляхи сприяли культурному обміну та розвитку міжнародних відносин);
- 4) вплив релігії на розвиток суспільства (розповсюдження релігійних вірувань впливало на культуру, мистецтво, архітектуру та соціальну структуру суспільства).

Отже, історичні карти – це не просто статичні зображення, а потужний інструмент для розуміння причинно-наслідкових зв'язків в історії. Використовуючи карти, ми можемо глибше зануритися в минуле і краще зрозуміти, як розвивалися людські спільноти в минулому й порівняти ці процеси з аналогічними процесами сьогодення.

2.4. Рівнево-моніторингова класифікація історичних карт

Рівнево-моніторингова класифікація історичних карт передбачає оцінку їхньої складності, детальності та призначення. Цей підхід дозволяє систематизувати різноманітні історичні карти та підбирати оптимальні інструменти для їх аналізу.

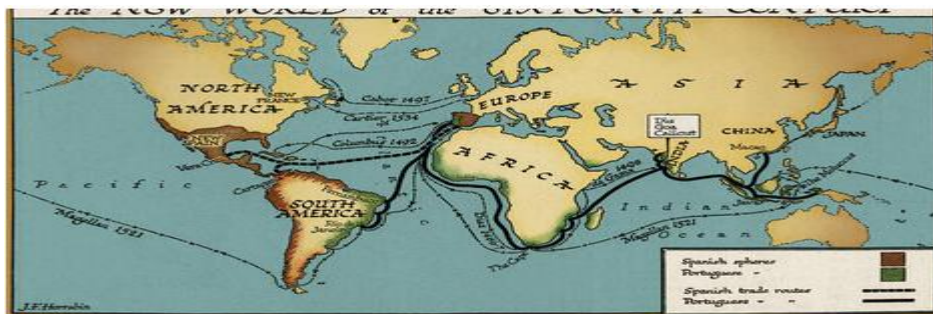
Сучасна історична картографія класифікує історичні карти за наступними рівнями складності:

– **початковий рівень** – карти цього рівня призначені для загального ознайомлення з історичною тематикою й містять основні географічні об’єкти та схематично відображають історичні події.

Приклад: Контурна карта України з позначенням основних міст Київської Русі.

– **середній рівень** – карти цього рівня містять більше деталей і дозволяють глибше вивчати історичні процеси (в тому числі можуть включати різноманітні тематичні шари, такі як політичні кордони, торговельні шляхи, релігійні центри тощо).

Приклад: Карта Європи XVI століття з позначенням торгових шляхів і релігійних центрів.

– **вищий рівень** – карти цього рівня містять максимально детальну інформацію і призначені для наукових досліджень (можуть включати велику кількість шарів, що відображають різноманітні аспекти історичного процесу).

Приклад: Карта битви під Полтавою 1709 року

З іншого боку, історичні карти відповідно до часового моніторингу змін поділяються на:

- ✓ *динамічні карти* (ці карти дозволяють простежити зміни в часі, наприклад, зміну кордонів держав, розвиток міст, зміну релігійної картини);
- ✓ *анімовані карти* (показують, як відбувалися історичні процеси минулого);
- ✓ *інтерактивні карти* (дозволяють користувачеві самостійно вибирати періоди, шари та інші параметри, що дозволяє глибоко зануритися в історичний контекст).

Використання рівнево-моніторингової класифікації історичного картографічного матеріалу дозволяє:

- по-перше, зробити підбір карт для навчання (в залежності від віку учнів / студентів та рівня їхніх знань можна підбирати карти відповідного рівня складності);
- по-друге, зайнятися створенням чи удосконаленням навчальних програм з історії України та всесвітньої історії (рівнево-моніторинговий підхід дозволяє створювати послідовні навчальні програми, які будуються від простих до складних завдань);
- по-третє, вести систематичні науково-історичні дослідження (історики можуть використовувати різнорівневі карт для аналізу історичних процесів на різних етапах своєї пошукової діяльності, різних епох / періодів та різних масштабах).

Таким чином, рівнево-моніторингова класифікація історичних карт дозволяє систематизувати величезний обсяг картографічного матеріалу та підбирати оптимальні інструменти для вивчення історії. Застосування цього підходу сприяє більш глибокому розумінню історичних процесів та розвитку критично-історичного мислення.

2.5. Робота з історичними контурними картами

Контурні карти є відмінним інструментом для вивчення історії. Вони дозволяють учням активно залучатися до процесу пізнання, розвиваючи при цьому такі навички, як аналіз, синтез, узагальнення та візуалізація історичних процесів.

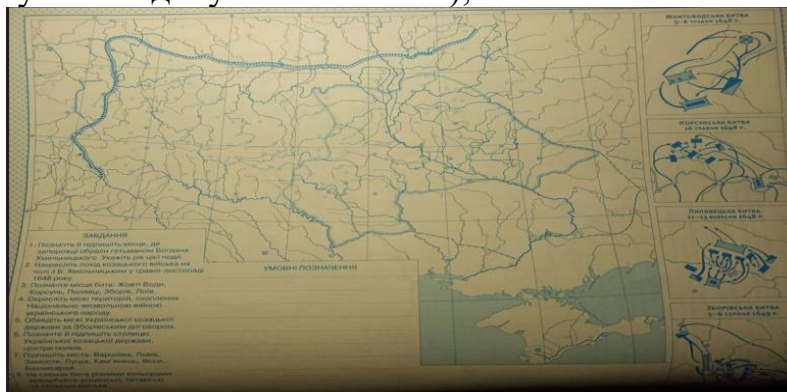
Загалом, *контурна карта* – це карта, на якій зображено лише контури географічних об'єктів (кордони, міста, моря, річки, гори тощо). Вона слугує основою для самостійного заповнення учнями різноманітної інформації, що відповідає темі вивчення.

Робота з контурними картами на етапі узагальнення та систематизації набутих здобувачем освіти знань, умінь та навичок, має наступні переваги:

- 1) *активізація пізнавальної діяльності* (здобувачі освіти самі заповнюють карту, що робить процес навчання більш цікавим);
- 2) *розвиток навичок* (розвиває у здобувачів освіти дрібну моторику, просторове мислення, аналітичні навички);
- 3) *узагальнення знань* (здобувачі освіти систематизують свої знання з історії);
- 4) *візуалізація історичних процесів* (здобувачі освіти краще уявляють, як змінювалися кордони держав, розвивалися міста у історичні ретроспективи тощо).

Етапи роботи з контурними картами:

- 1) **вибір контурної карти** (карта повинна відповідати темі і бути достатньо простою для розуміння здобувачами освіти);

- 2) **заповнення карти** (здобувачі освіти самостійно або в парах заповнюють карту відповідно до отриманих знань);

- 3) **перевірка та аналіз** (здобувач освіти самостійно, в парах або за допомогою викладача перевіряє правильність виконання завдання і проводить порівняльно-картографічний аналіз результатів (порівнюється зміст контурної карти з оригінальним змістом тематичної історичної карти));
- 4) **обговорення** (здобувачі освіти обмінюються думками, пояснюють свої рішення, що приймалися під час заповнення контурної карти).

При роботі з контурними картами здобувачам освіти можуть ставитися наступні типи завдань:

- 1) *на позначення географічних об'єктів* (на карті позначаються міста, річки, гори, кордони держав тощо);
- 2) *на позначення історичних подій* (на карті позначаються місця важливих історичних подій, напрямки міграцій, торговельні шляхи);
- 3) *на порівняння карт* (на карті порівнюють кілька карт, що відображають різні історичні періоди, і аналізують зміни);
- 4) *на створення власних карт* (на карті можуть створюватися власні карти на основі вивченого навчального тематичного матеріалу).

Таким чином, робота з контурними картами є ефективним методом навчання історії. Вона сприяє розвитку пізнавальних навичок учнів, формуванню в них історичного мислення та зацікавленості до вивчення минулого. Тим більше, вагома частка тестових завдань з ЗНО/НМТ з історії України минулих сесій створювалася на базі історичних контурних карт.

РОЗДІЛ 3

ЗАКОНОМІРНОСТІ РОБОТИ З ІСТОРИЧНИМИ КАРТАМИ: З ДОСВІДУ ПОПЕРЕДНІХ СЕСІЙ ЗНО ТА НМТ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

3.1. Карти давньої та середньовічної історії України

Карты найдавнішої та середньовічної історії України допомагають нам зрозуміти, як формувалася наша державність, які фактори впливали на розвиток українських земель, та яку культурну спадщину ми успадкували від наших предків, а також спробувати побачити наше українське коріння.

Протягом багатьох років у тестових завданнях з ЗНО/НМТ з історії України зустрічалися питання, що торкалися глибини віків і стосувалися:

- 1) розселення східних слов'ян (демонстрація ареалу розселення східнослов'янських племен);
- 2) розширення території Русі-України, її торговельні шляхи, центри ремесел та культури;
- 3) монголо-татарська навала (ілюстрування масштабів та наслідків монголо-татарської навали, зміну політичної карти Східної Європи);
- 4) формування меж Великого князівства Литовського за рахунок інкорпорування українських земель.

Під час проходження ЗНО/НМТ досить типовими є завдання на:

- ✓ визначення місця розташування давніх слов'янських міст, торговельних шляхів, князівств;
- ✓ порівняння різних періодів для виявлення змін в території та політичному устрої;
- ✓ аналіз впливу географічних факторів на розвиток Русі-України;
- ✓ пояснення причин децентралізації та занепаду Київської Русі й формування окремих князівств.

NB! Запам'ятайте, що карти давнього періоду української історії передовсім поділяються відповідно до загальноприйнятої періодизації історії України.

Для більшої ефективності підготовки до складання НМТ з історії України й успішного складання тестування з картографічним матеріалом, потрібно:

- 1) ознайомитися з легендою карти (передовсім звернути увагу на умовні позначення, які використовуються на карті);
- 2) проаналізувати масштаб карти, що допоможе оцінити відстані між об'єктами;
- 3) порівняти зміст карти з іншими історичними джерелами (літописами, легендами, переказами, підручниками, монографіями, географічними картами тощо)

- 4) звернути увагу на деталі, оскільки кожен елемент карти може містити важливу інформацію;
- 5) користуватися історичними атласами, оскільки вони є фактичними збірниками найрізноманітніших видів історичних карт Шкільні атласи з історії містять багато корисних карт;
- 6) використовувати під час вивчення певних тем з історії України онлайн-ресурси типу ОСК та ГІС (в першу чергу інтерактивні карти);
- 7) опрацьовувати тематичні історичні контурні карти.

Отже, робота з історичними картами давньої та середньовічної історії України – це не просто запам'ятовування назв і дат, а розвиток навичок аналізу, порівняння та узагальнення.

3.2. Карти польсько-литовської та козацької доби історії України

Карти польсько-литовської та козацької доби є важливим джерелом для розуміння складних політичних, соціально-економічних та етнокультурних процесів, що відбувалися на українських землях у цей часовий проміжок.

Ключовими аспектами, які відображають карти даного історичного періоду є:

- 1) державні кордони (карти показують зміну кордонів Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та інших держав, які мали вплив на українські терени);

Карта меж Речі Посполитої (у ретроспективі із сучасністю)

- 2) адміністративний поділ (карти демонструють, як поділялися українські землі на воєводства, полки, повіти та інші адміністративні одиниці);
- 3) розселення населення (карти відображають закономірності розселення українців, поляків, литовців та інших народів на певних територіях в межах певних держав);

Карта козацьких реєстрів

- 4) релігійні центри (карти показують розташування церков, монастирів та інших релігійних центрів);
- 5) торговельні шляхи (карти демонструють важливі торговельні шляхи, які з'єднували українські землі з іншими регіонами Європи);
- 6) міста та фортеці (карти показують розташування міст і фортець, які відігравали важливу роль у політичному та соціально-економічному житті регіону, його етнорелігійні тенденції);
- 7) місця важливих історичних подій (карти маркують місця битв, козацьких повстань та інших значущих подій).

Карта битви під Берестечком

Під час проходження ЗНО/НМТ досить типовими є завдання на:

- ✓ визначення за картою, в складі якої держави перебували українські землі в певний період;
- ✓ порівняння карт різних періодів, щоб простежити зміни в політичній карті України;
- ✓ аналіз впливу географічних факторів на розвиток козацтва;
- ✓ пояснення причин козацьких повстань на основі аналізу карт.

Для більшої ефективності підготовки до складання НМТ з історії України й успішного складання тестування з картографічним матеріалом, потрібно:

- 1) розуміти та «бачити» складність адміністративного поділу, що досить суттєво ускладнює розуміння політичної карти регіону;
- 2) відчувати багатомовність, оскільки карти цього періоду часто містять назви населених пунктів і географічних об'єктів кількома мовами;
- 3) усвідомлювати небезпеку неточності деяких карт, тому що давні карти могли містити значні похибки у визначенні географічних координат;
- 4) використовувати атласи з історії України, оскільки вони містять докладні карти різних періодів (литовської та польської доби, польсько-литовської доби, козацької доби);
- 5) звертати увагу на легенду карти, що значно допоможе вам розшифрувати умовні позначення;

- 6) порівнювати різні карти різних періодів, що надасть змогу краще зрозуміти динаміку історичних процесів;
- 7) використовувати додаткові джерела історичної інформації (історичні довідники, монографії та статті, козацькі літописи, що дозволить глибше зануритися у тему).

Таким чином, робота з картами польсько-литовської та козацької доби надає змогу:

- по-перше, зрозуміти складний політичний ландшафт того часу;
- по-друге, проаналізувати причини козацьких повстань;
- по-третє, оцінити вплив географічних факторів на історичні процеси;
- по-четверте, розвинути навички аналізу історичних джерел;
- по-п'яте, побачити міру впливу Гетьманщини на процес формування сучасної політичної карти України та етнічної карти українства.

3.3. Карти модерної історії України

Карти доби модерної історії України першочергово асоціюється з періодом Українського Національного Відродження, що є досить цінним джерелом для розуміння процесів формування української національної свідомості та боротьби за державність. Історичні карти, що стосуються даної епохи, допомагають візуалізувати географічні рамки руху, центри культурного життя, а також показують взаємодію українських земель з іншими європейськими державами.

Ключовими аспектами, які відображають карти даного історичного періоду, і при цьому були досить типовими під час проходження ЗНО/НМТ, вважаються завдання на визначення / аналіз:

- ✓ культурних центрів (карти показують міста, де активно розвивалася українська культура, література, освіта);
- ✓ політичних центрів (карти відображають міста, де діяли українські політичні організації та відбувалися важливі політичні й духовні події);
- ✓ міграційних процесів (карти демонструють напрямки еміграції українців та місця їхнього компактного проживання за кордоном);
- ✓ національно-визвольних рухів (карти відображають території, охоплені революційними подіями та повстаннями);
- ✓ культурних товариств (карти показують географію діяльності українських культурних товариств і організацій).

Для більшої ефективності підготовки до складання НМТ з історії України й успішного складання тестування з картографічним матеріалом, потрібно:

- 1) за картою визначити центри українського культурного життя в ХІХ ст.;

- 2) порівняти карти різних періодів, щоб простежити зміни в географії українського національного руху;
- 3) проаналізувати вплив географічних факторів на розвиток українського національного руху;
- 4) пояснити причини поширення української культури за межами етнічних земель;
- 5) враховувати багат шаровість карт цього періоду (вони часто містять багато інформації про різні аспекти життя українського суспільства);
- 6) відчувати динамічність, оскільки географія українського національного руху постійно змінювалася й еволюціонувала, «кочуючи» з карти на карту, від періоду до періоду;
- 7) усвідомлювати вплив зовнішніх чинників, таких як політична ситуація в Європі, НТР та промисловий переворот тощо.
- 8) користуватися атласами з історії України, тому що вони містять докладні карти різних періодів;
- 9) звертати увагу на легенду карти, що надасть змогу розшифрувати умовні позначення;
- 10) порівнювати карти різних історичних періодів у динаміці історичного процесу;
- 11) використовувати додаткові джерела історичної інформації (історичні довідники, монографії та статті, наративи, збірки документів тощо).

Таким чином, опрацювання історико-картографічного матеріалу, що стосується доби Українського Національного Відродження, дозволяє:

- по-перше, зрозуміти географію українського національного руху;
- по-друге, проаналізувати вплив зовнішніх чинників на розвиток української культури;
- по-третє, оцінити роль різних регіонів в українському національному відродженні;
- по-четверте, розвинути навички аналізу історичних джерел.

3.4. Карти новітньої історії України

Карти новітньої історії України відіграють важливу роль у розумінні складних процесів, які відбувалися на наших землях у ХХ столітті. Вони допомагають візуалізувати зміни кордонів, міграції населення, голодоморів, війн, розвиток промисловості та інші важливі історичні події.

Ключовими аспектами, які відображають карти даного історичного періоду є:

- 1) державної приналежності українських терен;
- 2) картографічних відмінностей між різними історичними періодами та етапами, щоб простежити зміни в політичній карті України;

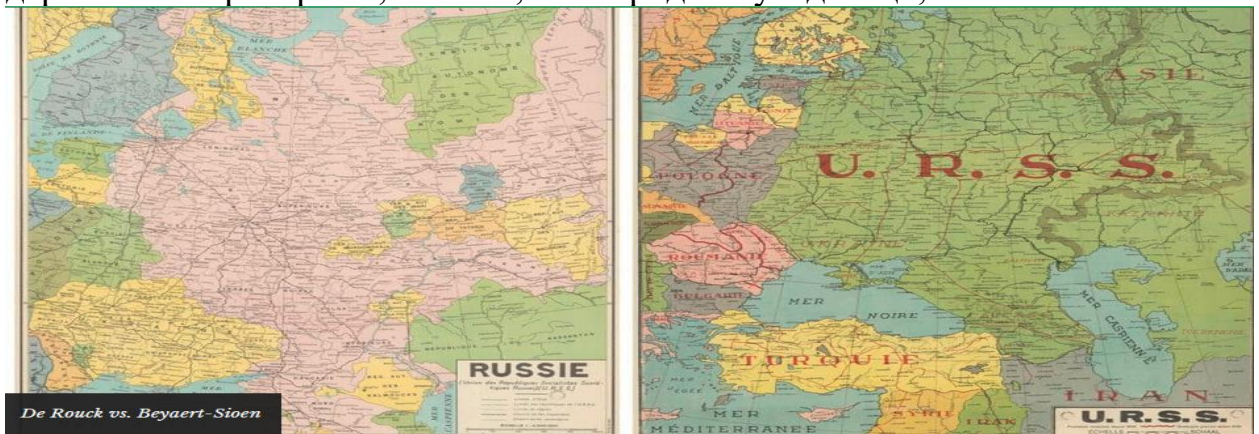
- 3) наслідків Голодомору для демографічної ситуації в Україні;
- 4) причини міграції населення Західної та Наддніпрянської України в різні періоди новітньої доби.

Під час проходження ЗНО/НМТ досить типовими є завдання на:

- ✓ деталізацію карт за їхньою тематикою;
- ✓ спеціалізацію відповідно до тематики (наприклад, карти з питань колективізації та індустріалізації, урбанізації, демографії тощо);
- ✓ динамічність, оскільки за новітньої доби темпи історичного прогресу значно пришвидшилися, а історичні карти стали досить швидкоплинними.

Для більшої ефективності підготовки до складання НМТ з історії України й успішного складання тестування з картографічним матеріалом, потрібно взяти до уваги:

- 1) зміни кордонів держав на теренах України внаслідок воєн, революцій, державних переворотів, анексій, міжнародних угод тощо;

Українські землі у 1918-1923 рр.

- 2) модернізаційні процеси в СРСР (будівництво фабрик, заводів, шахт тощо).
- 3) урбанізаційні процеси, що стало прямим наслідком сталінської індустріалізації;
- 4) колективізацію та сталінський терор, що призвело до значних негативних демографічних спадів (в тому числі спричинених Великим терором і Голодомором 1932-1933 рр.);
- 5) Другу світову війну (у контексті володіння інформацією щодо постійних змін лінії фронту, окупованих територій та масштабів жертв і руйнувань);

Україна у Другій світовій війні (1941-й рік)

- 6) розпад СРСР та відновлення державної незалежності України.

Адміністративна карта України

- 7) систематично користуйтеся атласами з новітньої історії України, в яких містяться докладні карти різних періодів;
- 8) наявність та зміст легенди історичної карти, що допоможе розшифрувати умовні позначення;
- 9) необхідність постійного порівняльно-історичного аналізу карт різних періодів та етапів, що допоможе краще зрозуміти динаміку історичних процесів, в тому числі й сучасності;
- 10) використання додаткових джерел інформації (історичні довідники та наративів, монографії та статей, збірок документів тощо).

Отже, робота з картами новітньої історії України дозволяє:

- по-перше, зрозуміти складні процеси, які відбувалися в ХХ – на поч. ХХІ ст.;
- по-друге, оцінити наслідки революцій, воєн та політичних змін;
- по-третє, розвинути навички аналізу історичних джерел.

Загалом же слід зауважити, що досвід всіх минулих сесій ЗНО/НМТ з історії України щодо тестових питань історико-картографічного характеру, вказує на певні закономірності формулювання як самих запитань, так і картографічної бази до них.

РОЗДІЛ 4

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ З ОПРАЦЮВАННЯ ІСТОРИЧНИХ КАРТ

4.1. Інструкція з проходження картографічного тестування з історії України

Готуючись до практичної реалізації набутих теоретичних знань щодо роботи з історико-картографічним матеріалом, врахуйте специфіку тестування з НМТ з історії України, що полягає у чотирирівневій специфіці побудови тестових завдань:

– **рівень 1: завдання з вибором однієї правильної відповіді** (обираючи правильний варіант відповіді слід враховувати, що відповідь не зараховується (або виставляється 0 балів), якщо вказано неправильну відповідь, або вказано більше однієї відповіді, або відповіді не надано);

№ запитання	А	Б	В	Г
1		+		

– **рівень 2: завдання на встановлення послідовності** (обираючи правильний варіант відповіді слід враховувати, що максимальна кількість тестових балів виставляється в разі, якщо правильно вказано послідовність усіх подій; при цьому половина тестових балів виставляється за часткову відповідь (якщо вказано правильно першу та останню літеру));

№ запитання	1	2	3	4
7	<i>Б</i>	<i>Г</i>	<i>А</i>	<i>В</i>

– **рівень 3: завдання на встановлення правильної відповідності** (обираючи правильний варіант відповіді слід враховувати, що оцінюванню підлягає кожна правильно підібрана вами відповідність – «логічна пара», а максимально можлива кількість таких відповідностей сягає чотирьох);

№ запитання	<i>А</i>	<i>Б</i>	<i>В</i>	<i>Г</i>	<i>Д</i>
13					
1		+			
2					+
3	+				
4			+		

– **рівень 4: завдання з вибором трьох правильних відповідей із семи запропонованих варіантів відповіді** (обираючи правильний варіант відповіді слід враховувати, що оцінюванню підлягає кожна з трьох ваших правильних відповідей, а обрання всіх семи можливих варіантів відповідей автоматично анулює вашу тестову спробу з даного запитання).

№ запитання	1	2	3	4	5	6	7
21			+		+		+

Шановне студентство коледжу, Вам рекомендовано зайнятися самоперевіркою набутих теоретичних знань на практиці і пройти пробне тематичне тестування за матеріалами ЗНО та НМТ з історії України минулих

сесій). Будь ласка, враховуйте той факт, що НМТ-2025 буде проходити виключно у електронному (комп'ютерному) форматі.

4.2. Практичні роботи з історичними картами найдавнішої доби України та доби Русі-України

Завдання 1. Установіть відповідність між назвами палеолітичних пам'яток України та їхнім місцезнаходженням.

1. Кирилівка
2. Киїк-Коба
3. Королеве
4. Мізин

Завдання 2. Якою цифрою на картосхемі позначено місцезнаходження Мізинської стоянки — археологічної пам'ятки доби палеоліту?

А.	1
Б.	2
В.	3
Г.	4

Завдання 3. На карті заштриховано територіальні межі ...

- А. Антського царства.
- Б. Великої Скіфії.
- В. Боспорського царства.
- Г. Трипільської культури.

Завдання 4. Проаналізуйте зображену картосхему. Картосхема дає змогу:

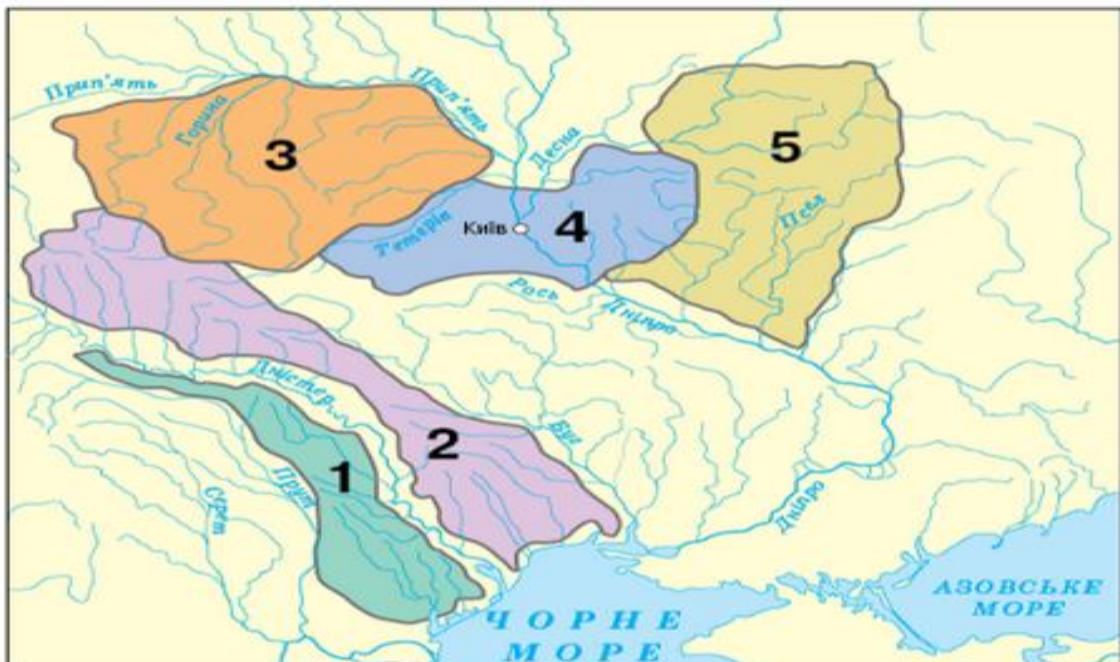
1. окреслити територію Антського царства.
2. указати основний шлях грецької колонізації.
3. визначити межі розселення племен трипільської культури.
4. указати територію Боспорського царства.
5. окреслити територію Великої Скіфії.
6. указати напрямок походу перського царя Дарія I.
7. визначити торговельний шлях «із варяг у греки».

Завдання 5. Установіть відповідність між назвами античних міст-колоній Північного Причорномор'я і Криму та їх місцем розташування:

1. Ольвія
2. Пантікапей
3. Херсонес
4. Тіра

Завдання 6. Установіть відповідність між назвами східнослов'янських племінних союзів і пронумерованими на карті умовними кордонами їх розселення у IX–X ст.:

- 1 - поляни
- 2 - уличі
- 3 - сіверяни
- 4 - деревляни

Завдання 7. Походи яких київських князів відображено на картосхемі?

- А. Кия та Аскольда
- Б. Ольги та Святослава
- В. Олега та Ігоря
- Г. Володимира Великого та Ярослава Мудрого

Завдання 8. На карті жирною лінією позначено межі Київської Русі за часів князювання ...

- А. Аскольда.
- Б. Святослава.
- В. Олега.
- Г. Володимира.

Завдання 9. Зображені на карті межі Київської Русі відносяться до періоду правління ...

- А. Аскольда та Діра.
- Б. Олега, Ігоря та Ольги.
- В. Аскольда, Діра та Олега.
- Г. Ольги, Святослава та Володимира.

Завдання 10. Що на карті позначено суцільною жирною лінією?

- А. традиційний шлях збирання полюддя за часів князування Олега
- Б. шлях місії єпископа Адальберга до Києва та Константинополя
- В. походи князя Святослава на Новгород і Візантію
- Г. військово-торговельний «шлях із варягів у греки»

Завдання 11. На карті позначена територія Київської Русі за часів правління

- А. Аскольда.
- Б. Ігоря.
- В. Володимира Великого.
- Г. Ярослава Мудрого.

Завдання 12. На картосхемі зображено напрямок військових походів великого князя київського. Землі яких союзів племен увійшли до складу Русі в результаті цих походів?

- А. полян і древлян
- Б. сіверян і в'ятичів
- В. волинян і білих хорватів
- Г. уличів і тиверців

Завдання 13. Спираючись на подану карту, можна схарактеризувати зовнішньополітичну діяльність князя ...

- А. Аскольда.
- Б. Ігоря.
- В. Олега.
- Г. Святослава.

Завдання 14. На карті заштриховано території, що були приєднані до Київської Русі за князювання ...

- А. Олега.
- Б. Святослава.
- В. Ігоря.
- Г. Володимира.

Завдання 15. За наведеною картосхемою можна схарактеризувати зовнішньополітичну діяльність київських князів ...

- А. Олега та Ігоря.
- Б. Володимира Мономаха та Мстислава Великого.
- В. Аскольда та Святослава.
- Г. Володимира Великого та Ярослава Мудрого.

Завдання 16. На карті жирною лінією позначено кордони Київської Русі за часів князювання ...

- А. Ігоря Рюриковича.
- Б. Володимира Великого.
- В. Святослава Ігоревича.
- Г. Ярослава Мудрого.

Завдання 17. Який князь відіграв провідну роль в організації походів, напрямки яких позначено на карті?

- А. Ярослав Мудрий
- Б. Володимир Мономах
- В. Ярослав Осмомисл
- Г. Данило Галицький

Завдання 18. Установіть відповідність між пронумерованими на карті теренами давньоруських удільних князівств у період політичної роздробленості та їхніми назвами.

- А. Київське
- Б. Галицьке
- В. Волинське
- Г. Чернігівське
- Д. Переяславське

Завдання 19. Установіть відповідність між назвами давньоруських удільних князівств у період політичної роздробленості та їхніми теренами, позначеними на карті:

1. Київське
2. Галицьке
3. Волинське
4. Чернігівське

Завдання 20. На картосхемі позначено Галицько-Волинську державу та князівства, залежні від неї, за правління ...

- А. Ярослава Осмомисла
- Б. Романа Мстиславовича
- В. Лева Даниловича
- Г. Юрія II Болеслава

Завдання 21. Зображену картосхему потрібно використовувати, характеризуючи боротьбу руських князів із ...

- А. хозарами.
- Б. монголами.
- В. печенігами.
- Г. половцями.

Завдання 22. На карті позначено напрямки походів ...

- А. київського князя Володимира Великого на Червенські міста.
- Б. монгольського хана Батия на землі Південно-Західної Русі.
- В. переяславського князя Володимира Мономаха проти половців.
- Г. литовського князя Ольгерда на землі Західної Русі та Польщі.

4.3. Практичні роботи з історичними картами польсько-литовської та козацької доби історії України

Завдання 23. Якою цифрою на карті позначено землі, що увійшли до складу Великого князівства Литовського за часів правління князя Ольгерда?

- А. 1.
- Б. 2.
- В. 3.
- Г. 4.

Завдання 24. Установіть відповідність між пронумерованими на карті воєводствами Речі Посполитої та їхніми назвами.

- А. Волинське
- Б. Київське
- В. Руське
- Г. Брацлавське
- Д. Подільське

Завдання 25. Установіть відповідність між назвами воєводства Речі Посполитої, утворених на українських землях, та їхніми теренами, позначеними на карті.

1. Руське
2. Київське
3. Волинське
4. Подільське

Завдання 26. Чи правильне твердження?

На карті заштриховано територію:

- 1) українських земель, які ввійшли до складу Польського королівства внаслідок укладення Люблінської унії 1569 р.;
- 2) української козацької держави — Гетьманщини — відповідно до умов Зборівського мирного договору 1649 р.

- А. обидва варіанти правильні
- Б. тільки 1-й варіант правильний
- В. тільки 2-й варіант правильний
- Г. обидва варіанти не правильні

Завдання 27. Встановіть відповідність між історичними картами (картосхемами) з назвати історичних явищ та повій:

А. Селянсько-козацьке повстання під проводом Х. Косинського

Б. Козацьке повстання М. Жмайла

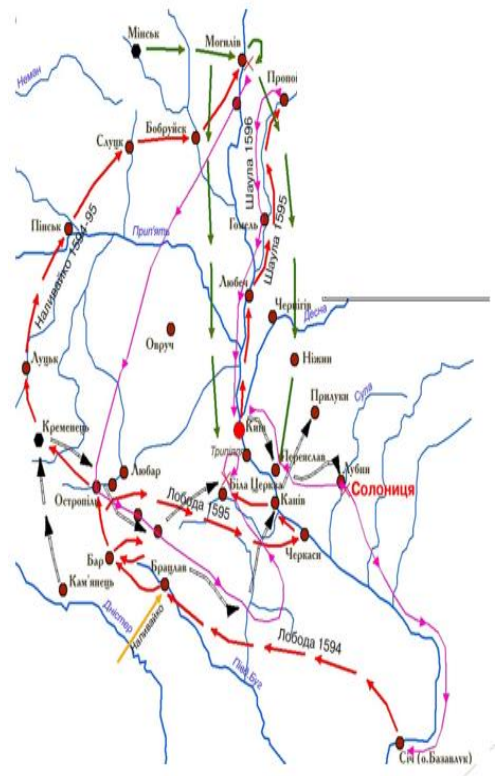
В. Козацьке повстання П. Бута (Павлюка), Я. Остриянина (Острияниці) та Д. Гуні

Г. Козацьке повстання Т. Федоровича

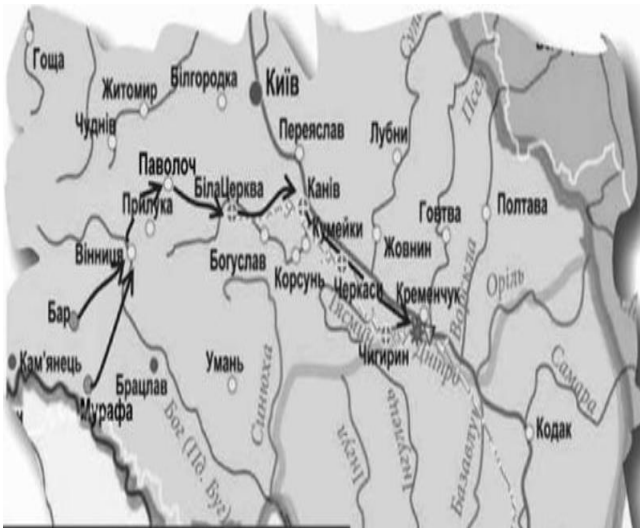
Д. Селянсько-козацьке повстання С. Наливайка, Г. Лободи та М. Шаули

1.

2.

3.

4.

Завдання 28. Спираючись на подану карту, можна схарактеризувати зовнішньополітичну діяльність гетьмана ...

- А. Д. Вишневецького.
- Б. Б. Хмельницького.
- В. П. Сагайдачного.
- Г. П. Дорошенка.

Завдання 29. Перебіг подій якого періоду Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. відображено на карті?

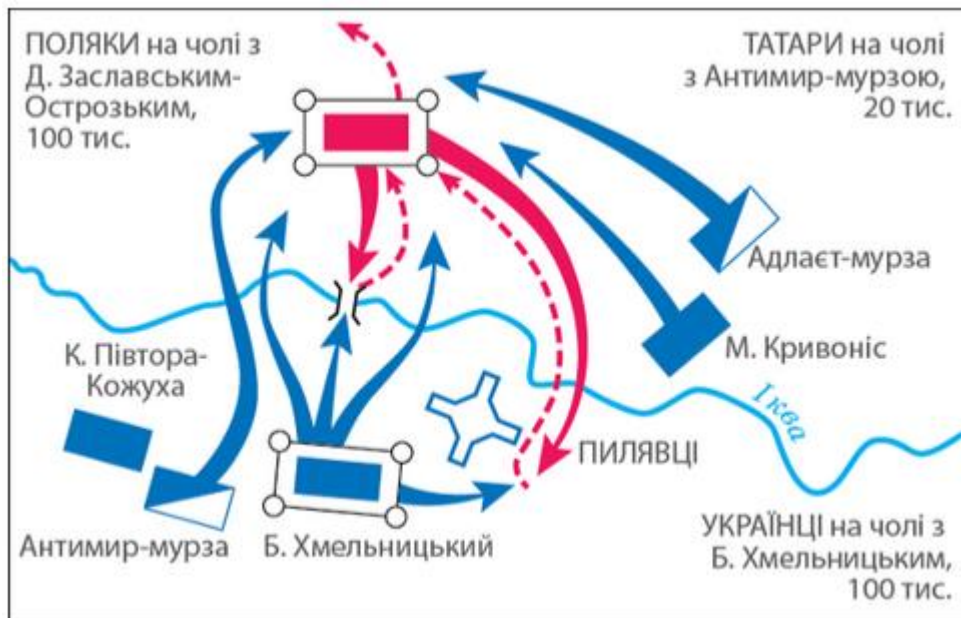
- А. Від початку збройного виступу до Зборівського договору.
- Б. Від Зборівського до Білоцерківського договору.
- В. Від Білоцерківського договору до Переяславської ради.
- Г. Від Переяславської ради до Віленського перемир'я.

Завдання 30. Події якого періоду Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. відображено на картосхемі?

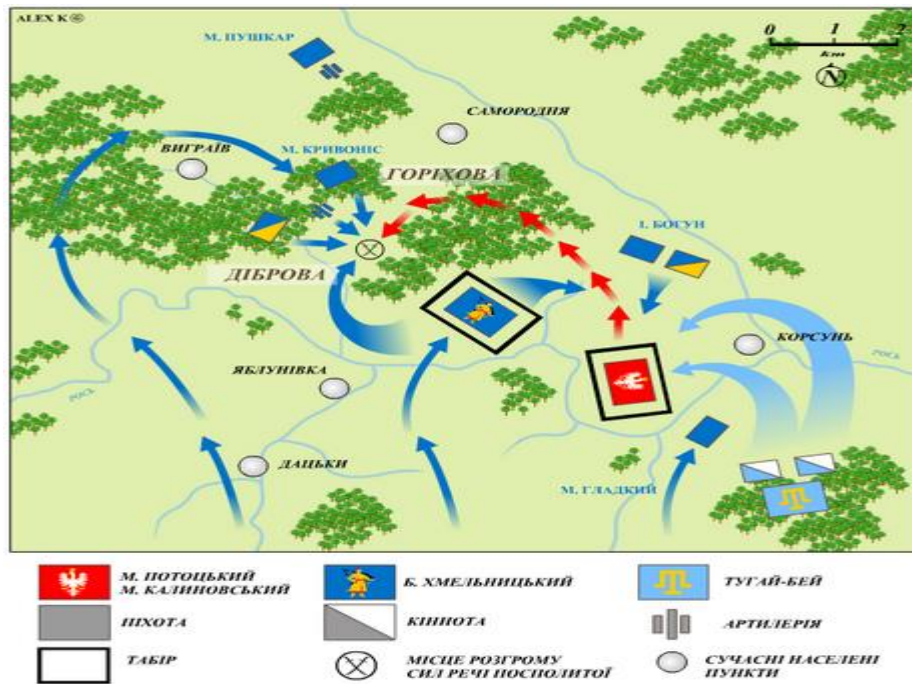
- А. від початку війни до Зборівського договору
- Б. від Зборівського до Білоцерківського договору
- В. від Білоцерківського договору до Переяславської ради
- Г. від Переяславської ради до смерті Б. Хмельницького

Завдання 31. Проаналізуйте картосхему та позначте рік події, яка зображена на ній:

- А. 1648 р.
- Б. 1649 р.
- В. 1651 р.
- Г. 1652 р.

Завдання 32. Проаналізуйте картосхему та позначте назву події, яка зображена на ній:

- А. Битва на Жовтих Водах
- Б. Корсунська битва
- В. Батозька битва
- Г. Берестецька битва

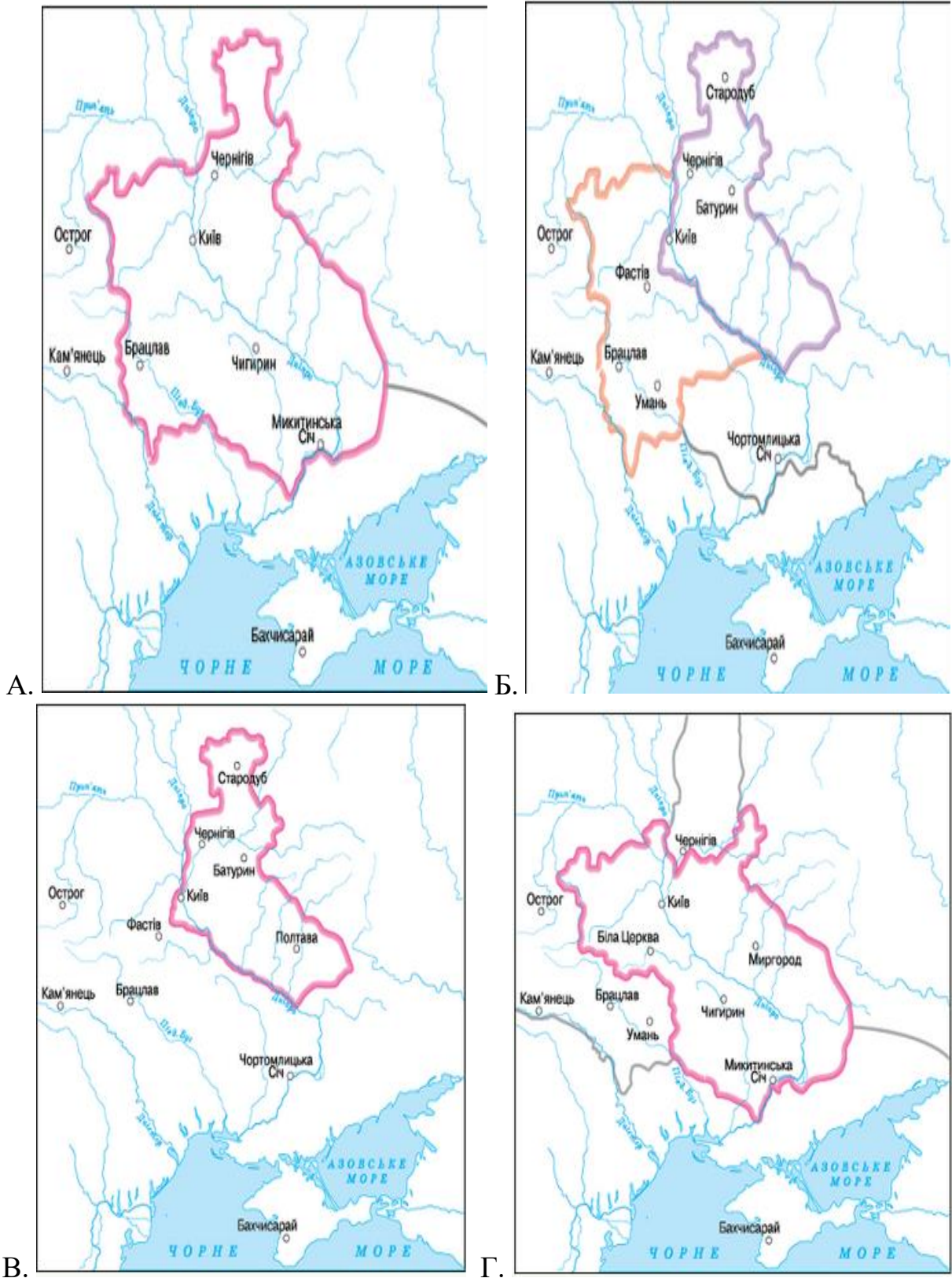
Завдання 33. Відповідно до умов якого договору на карті позначено територію Війська Запорозького (Гетьманщини)?

- А. Зборівського, 1649 р.
- Б. Білоцерківського, 1651 р.
- В. Гадяцького, 1658 р.
- Г. Андрусівського, 1667 р.

Завдання 34. Територію Війська Запорозького (Гетьманщини) відповідно до умов Зборівського договору (1649 р.) позначено на карті:

Територію Гетьманщини, «...де його королівська милість дозволяє мати сорок тисяч війська запорозького, укладення реєстру козаків довіряє гетьманові Війська Запорозького, а посади всілякі обіцяє роздавати тут обивателям віри православної грецької», позначено на карті:

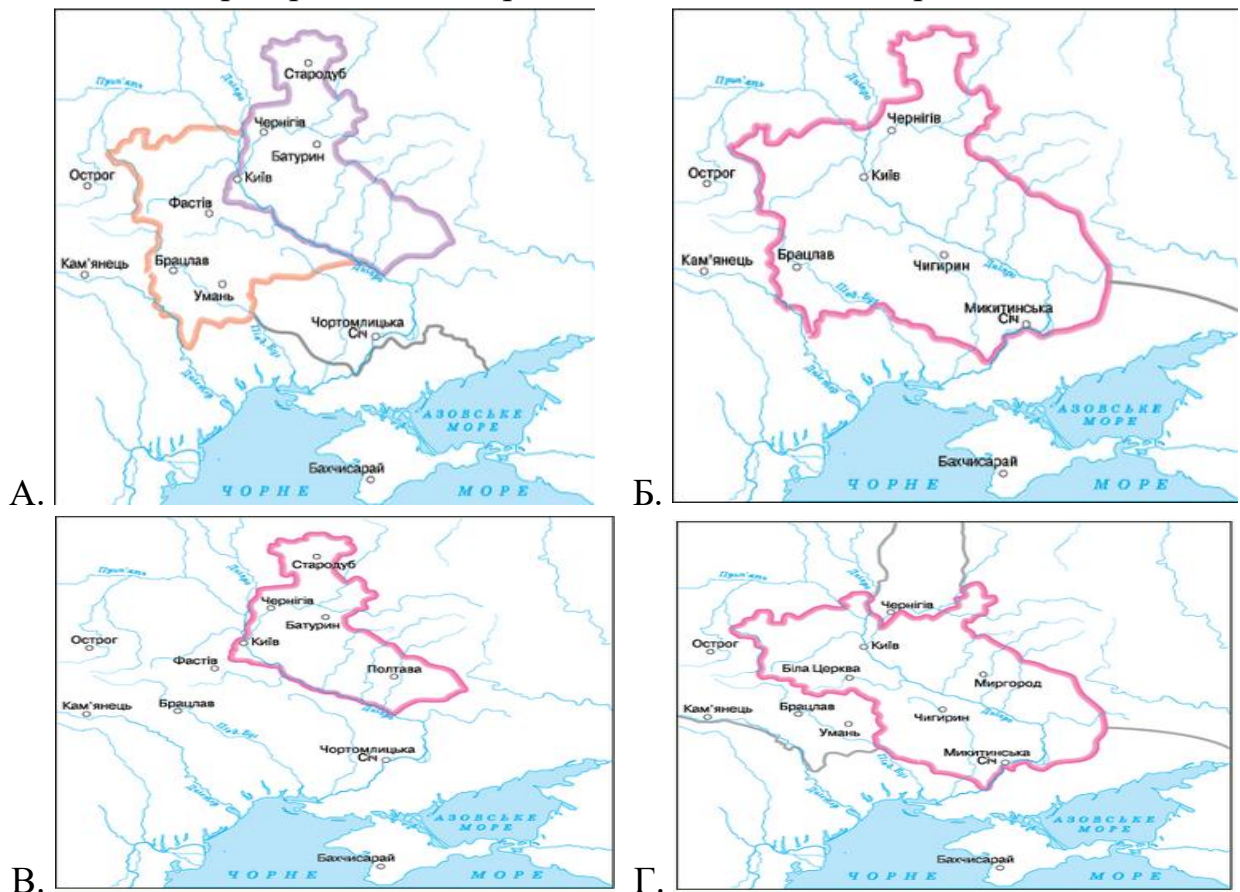

Завдання 35. На карті заштрихована територія Гетьманщини відповідно до умов ...

- А. Зборівського мирного договору 1649 р.
- Б. Білоцерківського мирного договору 1651 р.
- В. Бахчисарайського мирного договору 1681 р.
- Г. «Вічного миру» 1686 р.

Завдання 36. Територію Гетьманщини, «...де його королівська милість дозволяє мати сорок тисяч війська запорозького, укладення реєстру козаків довіряє гетьманові Війська Запорозького, а посади всілякі обіцяє роздавати тут обивателям віри православної грецької», позначено на карті:

А.

Б.

В.

Г.

Завдання 37. На карті позначено територію Гетьманщини ...

- А. за умовами Зборівського договору 1649 р., а також землі, втрачені за умовами Білоцерківського договору 1651 р.
 Б. на час укладення українсько-російського договору 1654 р. та сусідні землі, контрольовані Військом Запорозьким у 1654-1657 рр.
 В. на час укладення Гадяцького договору 1658 р. та землі, що були включені до складу Великого князівства Руського за його умовами.
 Г. об'єднану гетьманом П. Дорошенком у 1668 р., та землі, над якими в 1671 р. Річ Посполита відновила свою владу.

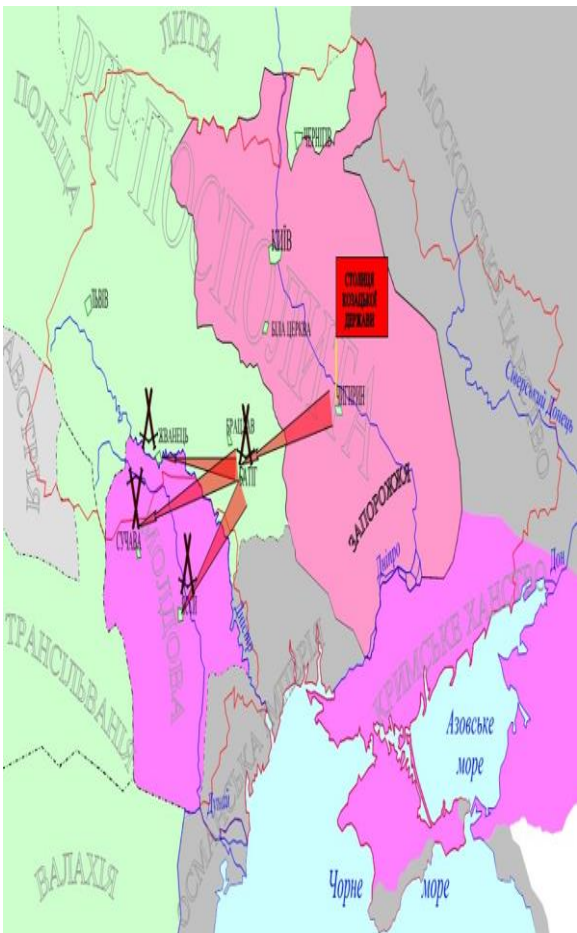
Завдання 38. Діяльність якого гетьмана можна характеризувати, спираючись на подану карту?

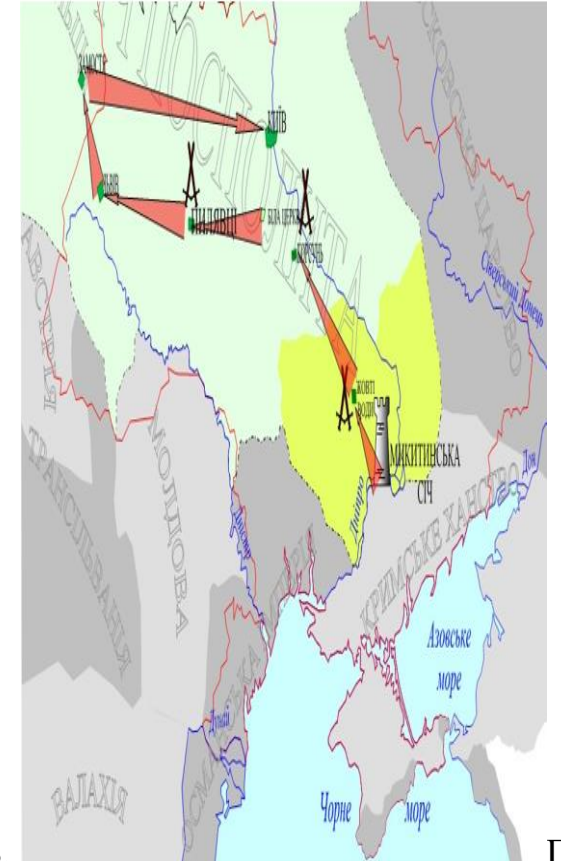

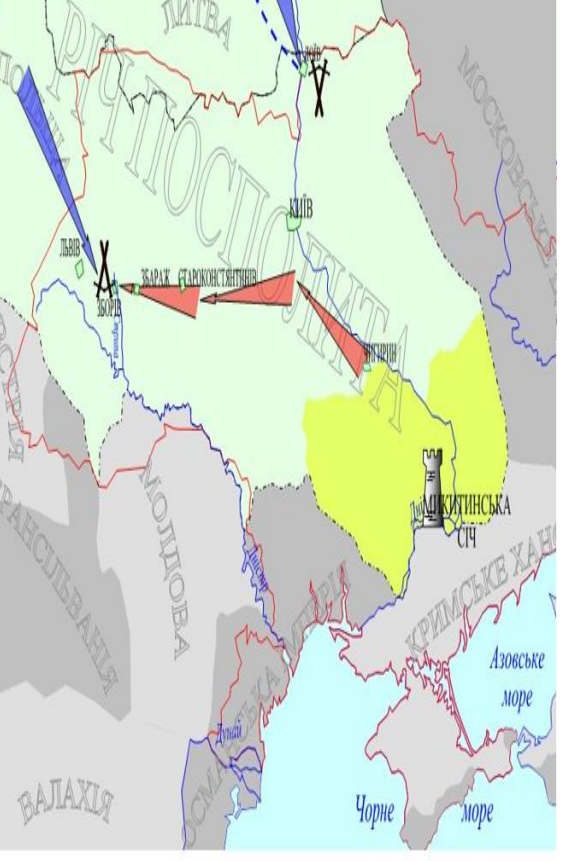
- А. Б. Хмельницького
 Б. І. Виговського
 В. Д. Многогрішного
 Г. І. Самойловича

Завдання 39. Розташуйте історичні карти (картосхеми) у хронологічній послідовності зображених на них подій:

А.

Б.

В.

Г.

Завдання 40. На карті стрілками позначено напрямки походів ...

- А. турецько-татарського війська під час Хотинської війни 1620-1621 рр.
- Б. козацько-трансільванських військ полковника А. Ждановича 1656-1657 рр.
- В. турецько-татарсько-козацького війська 1672 р., 1677-1678 рр.
- Г. козацьких загонів гетьмана П. Орлика та його союзників у 1711 р., 1713 р.

Завдання 41. Діяльність якого гетьмана можна характеризувати, спираючись на подану карту?

- А. П. Тетері
- Б. Ю. Хмельницького
- В. І. Самойловича
- Г. І. Мазепи

Завдання 42. Картохема дає змогу:

1. визначити події першого Кримського походу московсько--українського війська (травень- — червень 1687 р.).
2. указати місце остаточної ліквідації царським урядом Запорозької Січі.
3. визначити межі територій, охоплених козацьким повстанням на чолі з С. Палієм.
4. окреслити межі Великого князівства Руського за Гадяцьким договором.
5. визначити хід бойових дій Північної війни на українських землях.
6. указати території, що за умовами Бахчисарайського договору мали залишатися незаселеними.
7. окреслити території, на які поширювалася влада гетьмана І. Мазепи.

Завдання 43. На карті суцільною жирною лінією позначено розподіл українських земель між ...

- А. Річчю Посполитою та Османською імперією.
- Б. Османською імперією та Великим князівством Литовським.
- В. Великим князівством Литовським і Московським царством.
- Г. Московським царством і Річчю Посполитою.

Завдання 44. Якими цифрами на карті позначено території, на які розповсюджувалася влада І. Мазепи в 1704-1708 рр.?

- А. 1, 2
- Б. 2, 3
- В. 1, 3
- Г. 1, 2, 3

Завдання 45. На карті позначено території, що ввійшли до складу Російської та Австрійської імперій під час різних поділів Речі Посполитої. Результати якого з поділів відображено на карті?

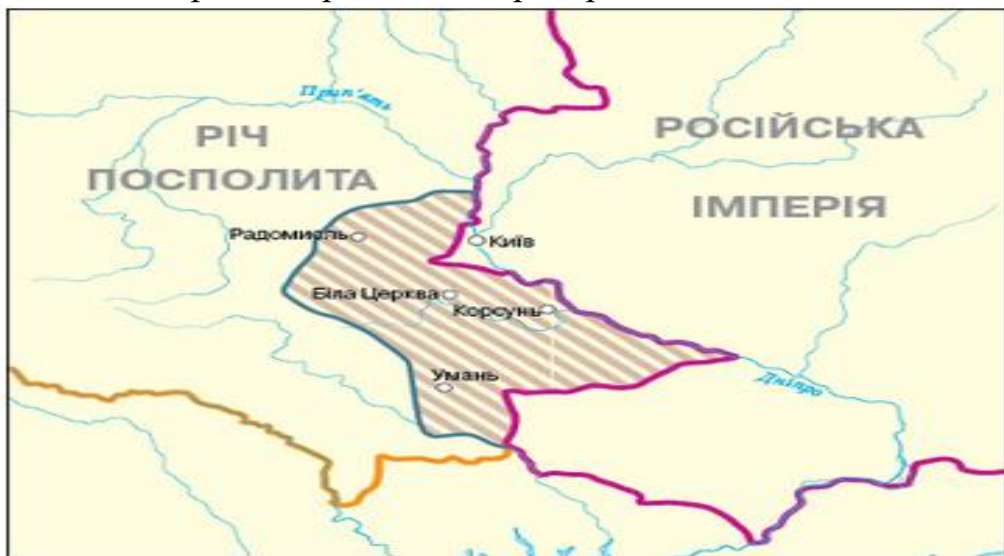
- А. тільки Першого
- Б. тільки Другого
- В. Першого та Другого
- Г. Другого та Третього

Завдання 46. На картосхемі суцільною жирною лінією позначено кордон Речі Посполитої. Штрихуванням на картосхемі позначено територію ...

- А. передану Річчю Посполитою Османській імперії за умовами Буцацького договору (1672 р.).
- Б. приєднану до володінь Австрійської монархії Габсбургів за результатами першого поділу Речі Посполитої (1772 р.).
- В. уключену до складу Речі Посполитої за умовами «Вічного миру» (1686 р.).
- Г. уключену до складу Російської імперії за результатами третього поділу Речі Посполитої (1795 р.).

Завдання 47. На карті заштриховано територію ...

- А. опришківського руху на чолі з О. Довбушем (1738-1745 рр.).
- Б. гайдамацького руху «Коліїщина» (1768 р.).
- В. дій прихильників Барської конфедерації (1768- 1769 р.).
- Г. повстанського руху під проводом У. Кармелюка (1813-1835 рр.).

4.4. Практичні роботи з історичними картами України XIX — XXI ст.
Завдання 48. На карті заштриховано районну спеціалізацію наприкінці XIX — на початку XX ст.:

- А. товарного садівництва
- Б. товарного бурякового виробництва
- В. товарного виноробства
- Г. товарного зернового виробництва

Завдання 49. На картосхемі штрихуванням позначено регіон, до якого наприкінці XIX — на початку XX ст. спрямовувалися іноземні інвестиції у ...

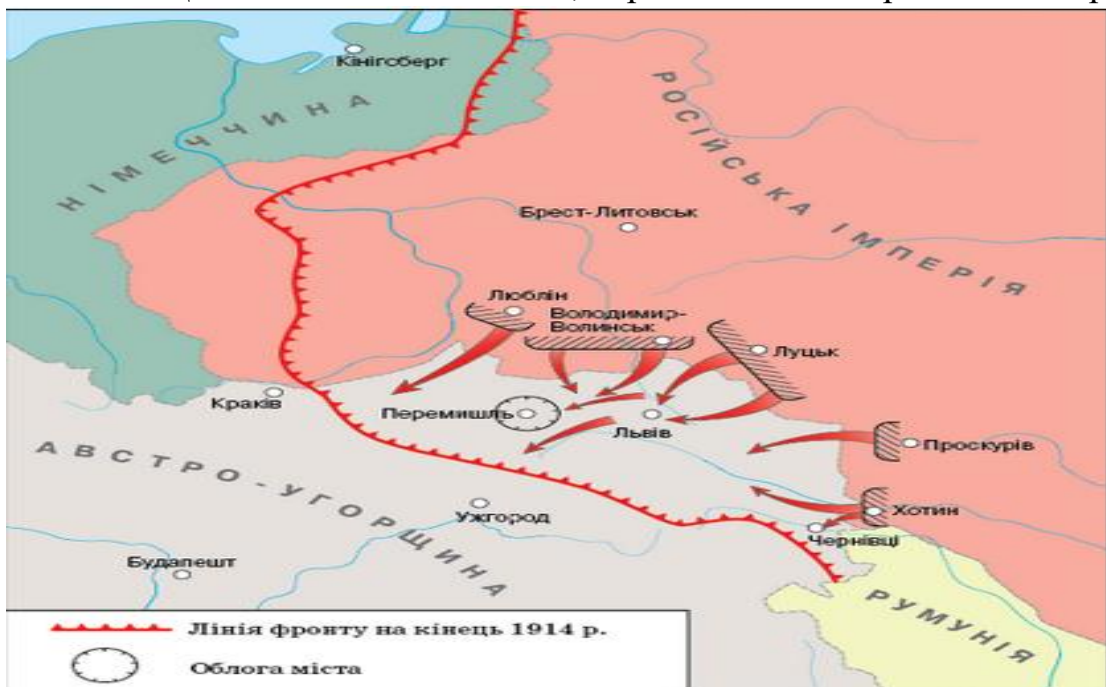
- А. видобування кам'яного вугілля та виплавку чорних металів.
- Б. розведення худоби та переробку м'яса й шкіри на експорт.
- В. вирощування цукрового буряку та виробництво цукру.
- Г. видобування нафти та виробництво нафтопродуктів.

Завдання 50. Серед пронумерованих на карті російських губерній позначте ті, які Австро-Угорщина планувала приєднати до своїх володінь напередодні Першої світової війни:

- А. 1, 2;
- Б. 2, 3;
- В. 3, 4;
- Г. 4, 1.

Завдання 51. Що стало наслідком подій, перебіг яких відображено на карті?

- А. капітуляція Австро-Угорщини та проголошення ЗУНР
- Б. вступ у світову війну Німеччини на боці Австро-Угорщини
- В. демократична революція та повалення самодержавства в Росії
- Г. створення Галицько-Буковинського генерал-губернаторства

Завдання 52. Перебіг яких подій Першої світової війни відображено на карті?

- А. Галицької битви (1914 р.)
- Б. Карпатської операції (1915 р.)
- В. Брусиловського прориву (1916 р.)
- Г. Горлицької операції (1915 р.)

Завдання 53. Територію якого державного утворення позначено на карті жирною лінією?

- А. Української Народної Республіки (листопад 1917 р.)
- Б. Української Держави П. Скоропадського (квітень 1918 р.)
- В. Української Народної Республіки (січень 1919 р.)
- Г. Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1921 р.)

Завдання 54. На карті зафарбовано територію

1. Поширення повноважень Генерального секретаріату відповідно до «Тимчасової інструкції Генеральному секретаріату Тимчасового уряду на Україні».
2. На яку Генеральний секретаріат поширив свою владу після падіння Тимчасового уряду.
3. Передану Українській Народній Республіці за умовами Брест-Литовського мирного договору.

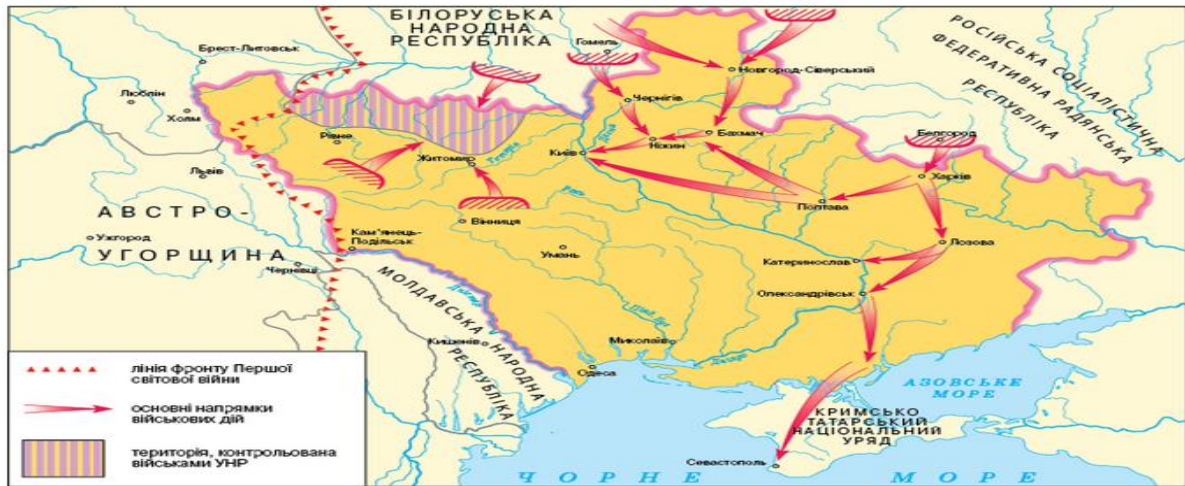
- А. 1, 2
 Б. 2, 3
 В. 1, 3
 Г. 1, 2, 3

Завдання 55. Перебіг яких подій відображено на карті?

- А. першої війни радянської Росії проти УНР (грудень 1917 – лютий 1918 рр.)
 Б. польсько-радянської війни (квітень – жовтень 1920 р.)
 В. «Чортківської офензиви» Української галицької армії (червень 1919 р.)
 Г. Другого «Зимового походу» Армії УНР (листопад 1921 р.)

Завдання 56. Проаналізуйте зображену картосхему. Картосхема дає змогу ...

1. визначити перебіг подій першої війни радянської Росії проти Української Народної Республіки (грудень 1917 – лютий 1918 р.).
2. вказати напрямки загального наступу Добровольчої армії генерала А. Денікіна у травні – червні 1919 р.
3. вказати межу просування польських військ під час польсько-радянської війни (квітень – жовтень 1920 р.).
4. показати лінію розмежування військ у Першій світовій війні на момент укладення перемир'я на Східному фронті у грудні 1917 р.
5. окреслити територію ЗУНР відповідно до ухвали Української Національної Ради 19 жовтня 1918 р.
6. визначити кордони Української Народної Республіки згідно з III Універсалом Української Центральної Ради (листопад 1917 р.).
7. визначити радянсько-польський кордон за Ризьким мирним договором у березні 1921 р.

Завдання 57. Якими цифрами на карті позначено регіональні радянські республіки, утворені більшовиками на початку 1918 р.?

- А. 1, 2, 3
- Б. 2, 3, 4
- В. 1, 3, 4
- Г. 1, 2, 4

Завдання 58. На карті суцільною жирною лінією позначено територію...

- А. поширення влади Генерального Секретаріату згідно з «Тимчасовою інструкцією...» Тимчасового уряду Росії.
- Б. Української Держави гетьмана Павла Скоропадського.
- В. Української Народної Республіки згідно з Третім Універсалом Української Центральної Ради.
- Г. Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Завдання 59. Проаналізуйте зображену картосхему. Картосхема дає змогу ...

1. охарактеризувати адміністративно-територіальний устрій Української Народної Республіки.
2. вказати райони антигетьманського повстанського руху влітку 1918 р.
3. визначити кордони Української Держави гетьмана П. Скоропадського.
4. вказати напрямки загального наступу німецько-австро-угорських військ у лютому – квітні 1918 р.
5. окреслити район формування українських радянських повстанських дивізій.
6. вказати межі територій регіональних радянських республік, утворених більшовиками в січні – березні 1918 р.
7. визначити один із підсумків переговорів українсько-німецької та радянської делегацій у травні 1918 р.

Завдання 60. Карта-карикатура, зображена на фото, ілюструє події ...

- А. 1917 р.
- Б. 1918 р.
- В. 1919 р.
- Г. 1920 р.

Завдання 61. На карті заштрихована територія доби національно-визвольних змагань ...

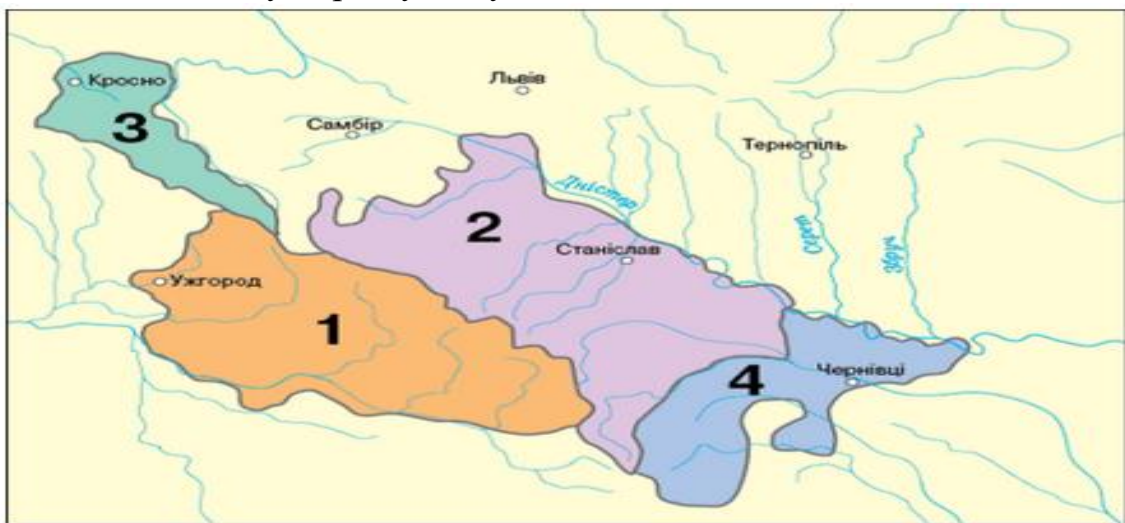
- А. Радянської Соціалістичної Республіки Тавриди в червні 1920 р.
- Б. контрольована Російською армією барона Врангеля в грудні 1920 р.
- В. передана УНР за умовами Брест-Литовського договору 1918 р.
- Г. окупована військами Антанти наприкінці січня 1919 р.

Завдання 62. Перебіг яких подій відображено на карті?

- А. витіснення у 1919 р. арміями Н. Махна та М. Григор'єва військ Антанти з Півдня України та Криму;
- Б. контрнаступ Червоної Армії та розгром військ генерала А. Денікіна на Сході та Півдні України в 1919 р.;
- В. контрнаступ Червоної Армії та розгром військ генерала П. Врангеля на Півдні України та в Криму в 1920 р.;
- Г. придушення в 1921 р. антибільшовицьких селянських повстань Півдня України та Криму військами Південного фронту під командуванням М. Фрунзе.

Завдання 63. Серед пронумерованих на карті земель укажіть землі, місцеве українське населення яких офіційна влада вважала «громадянами румунського походження, що забули рідну мову».

- А. 1
- Б. 2
- В. 3
- Г. 4

Завдання 64. На картосхемі штрихуванням позначено територію ...

- А. формування радянських повстанських загонів улітку 1918 р.
- Б. створення численних парафій Української автокефальної православної церкви в 1921-1930 рр.
- В. уражену масовим голодом 1921-1923 рр.
- Г. контрольовану Добровольчою армією генерала А. Денікіна в жовтні 1919 р.

Завдання 65. На карті позначено області ...

- А. розгортання перших машинно-тракторних станцій наприкінці 1932 р.
- Б. селянських повстань під час проведення колективізації 1932 р.
- В. діяльності хлібзаготівельної комісії В. Молотова у жовтні 1933 р.
- Г. що зазнали найбільших людських втрат від голодомору 1932-1933 рр.

Завдання 66. Якого року до складу УРСР увійшли території, заштриховані на картосхемі?

- А. 1938 р.
- Б. 1939 р.
- В. 1940 р.
- Г. 1941 р.

Завдання 67. Якою цифрою на картосхемі позначено рейхскомісаріат «Україна» – адміністративно-територіальну одиницю німецького окупаційного цивільного управління в роки Другої світової війни?

- А. 1
- Б. 2
- В. 3
- Г. 4

Завдання 68. Установіть відповідність між пронумерованим на картосхемі адміністративним окупаційним утворенням часів Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) та його назвою й підпорядкуванням:

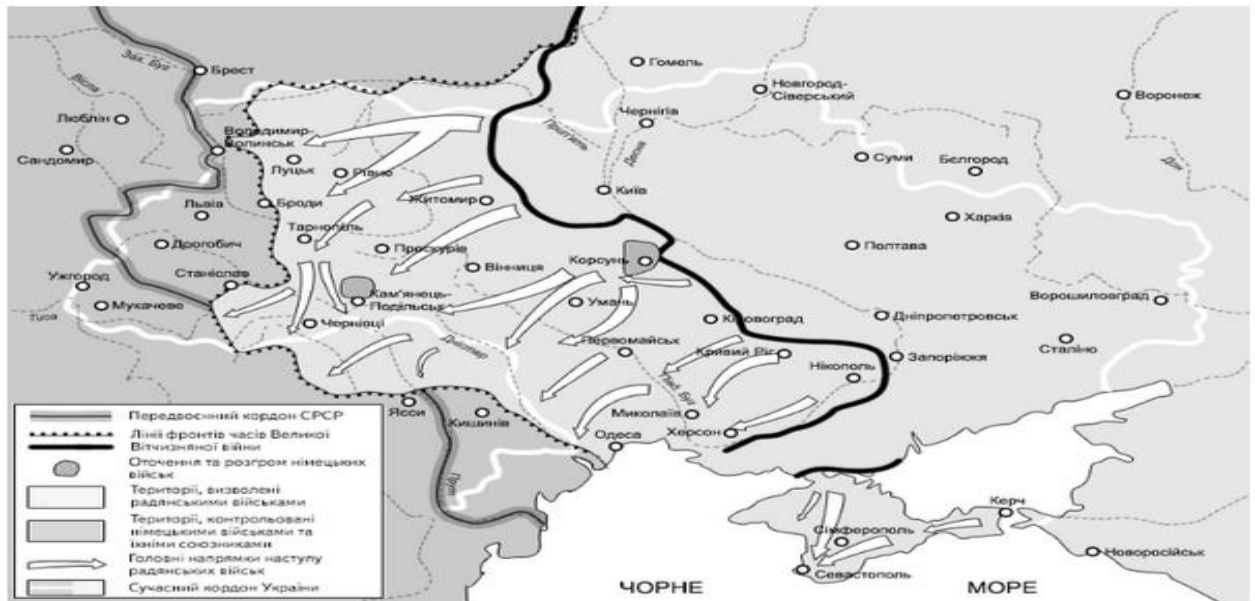
- А. рейхскомісаріат Україна
- Б. дистрикт Галичина у складі Генерал-губернаторства
- В. військова адміністрація німецького командування
- Г. рейхскомісаріат Остланд
- Д. провінція Трансністрія під управлінням румунської адміністрації

Завдання 69. На карті позначено лінію фронту часів Великої Вітчизняної війни станом на:

- А. вересень 1941 р.
- Б. березень 1943 р.
- В. листопад 1942 р.
- Г. жовтень 1943 р.

Завдання 70. Перебіг подій якого періоду Великої Вітчизняної війни відображено на карті?

- А. вересень – грудень 1943 р.
- Б. січень – травень 1944 р.
- В. серпень – жовтень 1944 р.
- Г. лютий – квітень 1945 р.

Завдання 71. На картосхемі відображено перебіг подій ...

- А. Київської оборонної операції.
- Б. Умансько-Ботошанської операції.
- В. Битви за Дніпро.
- Г. Корсунь-Шевченківської операції.

Завдання 72. На картосхемі заштриховано територію, що увійшла до складу УРСР на підставі договору між СРСР та ...

- А. Румунією.
- Б. Чехословаччиною.
- В. Угорщиною.
- Г. Польщею.

Завдання 73. Серед пронумерованих на карті українських регіонів позначте той, який увійшов до складу Української РСР у 1945 році:

- А. 1
- Б. 2
- В. 3
- Г. 4

Завдання 74. Якого року до складу УРСР увійшла територія, заштрихована на картосхемі?

- А. 1939 р.
- Б. 1940 р.
- В. 1945 р.
- Г. 1954 р.

Завдання 75. Розташуйте історичні карти (картосхеми) подій російської агресії проти України у хронологічній послідовності зображених на них подій:

А.

Б.

В.

Г.

ВІДПОВІДІ ДО ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Завдання 1. 1 - Б; 2 - Д; 3 - А; 4 - В

Завдання 2. В

Завдання 3. Б

Завдання 4. 4, 5, 6

Завдання 5. 1 - В; 2 - Д; 3 - Г; 4 - Б

Завдання 6. 1 - 4; 2 - 2; 3 - 5; 4 - 3

Завдання 7. В

Завдання 8. В

Завдання 9. Б

Завдання 10. Г

Завдання 11. Б

Завдання 12. Г

Завдання 13. Г

Завдання 14. Б

Завдання 15. Г

Завдання 16. Г

Завдання 17. Б

Завдання 18. 1 - Б; 2 - В; 3 - А; 4 - Г

Завдання 19. 1 - Г; 2 - Д; 3 - А; 4 - Б

Завдання 20. Б

Завдання 21. Б

Завдання 22. Б

Завдання 23. В

Завдання 24. 1 - В; 2 - А; 3 - Б; 4 - Г

Завдання 25. 1 - А; 2 - В; 3 - Б; 4 - Д

Завдання 26. Б

Завдання 27. 1 - А; 2 - Д; 3 - Б; 4 - Г

Завдання 28. В

Завдання 29. А

Завдання 30. А

Завдання 31. А

Завдання 32. Б

Завдання 33. А

Завдання 34. А

Завдання 35. А

Завдання 36. Б

Завдання 37. Б

Завдання 38. Б

Завдання 39. В, Г, А, Б

- Завдання 40.* В
Завдання 41. Г
Завдання 42. 3, 5, 7
Завдання 43. Г
Завдання 44. А
Завдання 45. В
Завдання 46. Б
Завдання 47. Б
Завдання 48. Б
Завдання 49. А
Завдання 50. А
Завдання 51. Г
Завдання 52. В
Завдання 53. А
Завдання 54. Г
Завдання 55. А
Завдання 56. 1, 4, 6
Завдання 57. Б
Завдання 58. Б
Завдання 59. 3, 5, 7
Завдання 60. В
Завдання 61. Г
Завдання 62. В
Завдання 63. Г
Завдання 64. В
Завдання 65. Б
Завдання 66. Б
Завдання 67. В
Завдання 68. 1 - Б; 2 - Д; 3 - А; 4 - В
Завдання 69. Б
Завдання 70. Б
Завдання 71. Г
Завдання 72. Б
Завдання 73. А
Завдання 74. Г
Завдання 75. Г, А, В, Б

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атласи з історії України : 7-11 класи (Вид-во «Картографія»). URL : <https://tinyurl.com/4r6hsckd>
2. Атласи з історії України : 7-9 класи (Вид-во «Мапа»). URL : <https://tinyurl.com/5t4rare7>
3. Атласи з історії України :10-11 класи (Вид-во «Інститут передових технологій»). URL : <https://tinyurl.com/bde4dhea>
4. Всеосвіта – національна освітня платформа. URL : <https://vseosvita.ua/>
5. ЗНО-онлайн : Завдання за темами з історії України. URL : <https://zno.osvita.ua/ukraine-history/tema.html>
6. Історичні мапи // Ізборник. URL : <http://litopys.org.ua/links/inmaps.htm>
7. На урок : освітній проєкт для вчителів. URL : <https://naurok.com.ua/>
8. Найдавніші історичні мапи українських земель. URL : <https://spadok.org.ua/krayeznavstvo/starovynni-istorychni-mapy-naydavnishykh-zemel-ukrayiny>
9. Список історичних мап України. URL : <https://tinyurl.com/wzxc8xd6>
10. Старовинні карти. URL : <https://freemap.com.ua/>
11. Тренувальні тести з історії України. URL : <https://test.izno.com.ua/trenuvalni-testi-z-kartami-dlya-zno-z-istori%D1%97/>
12. Ukraine's geopolitical history in 10 old maps. URL : <https://www.kbr.be/en/ukraines-geopolitical-history-in-10-old-maps/>

*Навчально-методичне видання
(українською мовою)*

*Схвалено для використання у
ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного
університету»*

Автор-укладач:

Носик Максим Олександрович

***Методичні рекомендації
для підготовки до НМТ з історії України:
робота з картографічним матеріалом***

*Відповідальна за випуск
Ходаковська А.В.*

